

tasavvur

tekirdag ilahiyat dergisi | tekirdag theology journal

e-ISSN: 2619-9130

tasavvur, Aralık/ December 2023, c. 9, s. 2: 1165-1207

Ku'ran Okuma Dersinin Meâl Merkezli Yapılması Meselesi:

Müfredat İncelemesi

The Issue of Making the Qur'an Recitation Course Based on Meaning/Maal:
Curriculum Examine

Hasan Hüseyin HAVUZ

Dr. Öğr. Üyesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi

İslami İlimler Fakültesi Kur'an-I Kerim Okuma ve Kıraat İlmi ABD,

Assistant Professor, Afyon Kocatepe University Faculty of Islamic Sciences,

Department of Qour'an Recitation and Qirā'āt Science

hhhavuzl@aku.edu.tr

ORCID: 0000-0003-4388-9383

DOI: 10.47424/tasavvur.1347136

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 21 Ağustos / August 2023

Kabul Tarihi / Date Accepted: 11 Ekim / October 2023

Yayın Tarihi / Date Published: 31 Aralık / December 2023

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December

Atıf / Citation: Havuz, Hasan Hüseyin. "Kur'an Okuma Dersinin Meal Merkezli Yapılması Meselesi -Hedefler, Kazanımlar, Problemler ve Öneriler-". *Tasavvur - Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 9 / 2 (Aralık 2023): 1165-1207.
<https://doi.org/10.47424/tasavvur.1347136>

İntihal: Bu makale, ithenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by ithenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/tasavvur> | <mailto:ilahiyatdergi@nku.edu.tr>

Copyright © Published by Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
İlahiyat Fakültesi / Tekirdag Namık Kemal University, Faculty of
Theology, Tekirdag, 59100 Turkey.

CC BY-NC 4.0

Öz

Kur'an Okuma dersi, örgün eğitimin bütün kademelerinde zorunlu veya seçmeli bir ders olarak okutulduğu gibi, yaygın eğitim olarak Diyanet İşleri Başkanlığı kurslarında da okutulmaktadır. Bu dersin müfredatlarında, okumaların lafız ve anlam merkezli olması gerektiğine vurgu yapılmakta ve dersin anlam merkezli işlenmesi istenmektedir. Ancak ideal hale getirilen bu hedeflerin yapılabilirliği tartışılmalıdır. Ayrıca müfredatın lafız ve anlama odaklanması sebebiyle Kur'an lafzının öğretiminde meslekî olarak sıkıntılar yaşanmakta ve programlar işlevselliğini kaybetmektedir. Bu durumda Kur'an'ın anlamının öğretimi bu dersin öğrenme alanında değil, meslekî olarak ayrı bir dersin konusu olmalıdır. Bu sebeple çalışmada bunun yapılabilirliği tartışılmakta, Kur'an dersinin sınırları, meslekî açıdan lafız öğretiminin önemi ve lafız öğretimi ile beraber meâl/anlam merkezli ders yapmanın problemleri yönü hatırlatılmakta bunun nasıl olabileceği ortaya konulmaktadır. Çalışmanın amacı meâl okumanın/anlam öğretiminin yanlışlığını, doğruluğunu savunmak veya okuma ilkelerini ortaya koymak değildir. Kur'an Okuma derslerinin meslekî alandaki sınırını belirleyerek hedeflerinin gerçekleşmesi için gerçekçi müfredatın hazırlanmasına katkı sağlamaktır. Bu bağlamda İmam Hatip Ortaokulları, İmam Hatip Liseleri, ortaokul ve lise gibi örgün eğitim programları, İlahiyat Fakültelerinin örnek olarak bazı programları ve Diyanet İşleri Başkanlığının ders müfredatları Kur'an'ın anlamının öğretilmesi yönünden incelenmiş ve değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kıraat İlmi, Kur'an Okuma, Müfredat, Meâl/Anlam Öğretimi, Lafız Öğretimi.

Abstract

The Qur'an Recitation is taught as a compulsory or elective course at all levels of formal in education, as well as in the courses of the Presidency of Religious Affairs in non-formal education in Turkey. In the curricula of this course, it is emphasized that the readings should be word and meaning centered and the course should be centered on the meaning of the Qur'an. However, the achievability of these idealized goals should be discussed. In addition, due to the focus of the curriculum on literally and meaningfully, there are professional difficulties in teaching the words of the Qur'an and the

programs lose their functionality. In this case, the teaching of the meaning of the Qur'ân should not be in the learning area of this course but should be the subject of a separate professional course. This study discusses the applicability of this, reminds the limits of the Qur'ân course, the importance of teaching the wording from a professional point of view, and the problematic aspect of teaching the meaning of the Qur'ân together with the teaching of the words, and clarifies how it can be done. The objective of the study is not to advocate the incorrectness of reading the meaning or to assert the principles of interpretation. The aim of the study is to contribute to the preparation of a realistic curriculum for the realization of the goals of the Qur'ân recitation courses by determining the limits of the courses in the professional field. In this context, the programs of formal schools such as imam hatip secondary school, imam hatip high school, middle and high schools, some sample the programs of the faculties of theology and the course curricula of the presidency of religious affairs were examined and evaluated in terms of teaching the meaning of the Qur'ân.

Keywords: The Science of Qirâ'ât, Qur'ân Recitation, Curriculum, Teaching Maal/Meaning, Word Teaching.

Giriş

Kur'an hayat kitabı olup kendisine inanan müttakilere hidayet etmek üzere gönderilmiştir. Belli bir çağ ve topluma inen Kur'an, mesajları ilkeleri ve kuralları itibariyle herkese hitap etmektedir. Bu husus, "Kur'an, en doğru yola iletendir."¹, "Hep birlikte Allah'ın ipine sarılın."² âyetleri ve "Size iki şey bıraktım. Eğer o iki şeye sarılırsanız ebedi olarak sapıtmazsınız. O iki şey; Allah'ın kitabı ve Peygamberin sünnetidir."³ hadisi ile ortaya konulmaktadır.

Kur'an'ın doğru yola iletebilmesi ve ilkelerinin hayata geçirilebilmesi için onun Müslümanlar tarafından okunması, anlaşılması ve bundan çıkarılan mesaj, ilke ve kuralların her dönemde alimler tarafından ortaya konması ve Müslümanların aydınlatılması gerekmektedir. Bu ilmî faaliyet tarih boyunca alimler tarafından icra edilerek Müslümanlara kılavuzluk yapılmıştır.

¹ el-İsrâ 17/9.

² Âl-i İmrân 3/103.

³ Ebu İsa et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir - Mahmûd Fuâd Abdülbâkî (Mısır: Matbaatü Mustafa el-Bâbî, 1975), "Menâkıb", 31 (No. 3786).

Günümüzde de Kur'an'ın Müslümanın hayatına kılavuz olabilmesi için Kur'an'ın okunması, anlaşılması ve ilke ve kurallarının hayata tatbiki gerekir. Bu da âyetlerinin mesajlarının öncelikle lafzen okuma, sonrasında kavrama ve içselleştirme düzeyinde anlaşılması şeklinde olacaktır. Yüzeysel anlama düzeyinde Arap olmayan veya Arapça bilmeyenlerin onun meâlinden, tefsirinden ve belli konularda yazılan kitaplardan istifade etmeleri gerekmektedir.⁴ Bu kapsamda Kur'an, bugün yüzlerce dile çevrilmiş Türkçe olarak da hayli meâl hazırlanmıştır. Bu noktada Kur'an'ın başka dillere çevrilmesinin gerekliliği genel kabul görmüştür.

Kur'an-ı Kerim'de "Kur'an'ı tertil ile oku"⁵ emrindeki tertil lafzı, kıraat otoriteleri ve bazı müfessirler tarafından tedebbürle birlikte harflerin hakkını gözeterek ağır ağır okumak olarak açıklanmıştır. Tertil ile okumada; hadr, tedvir ve tahkik olarak *lafzî okuma* ile birlikte "Kur'an'ı anlayarak okuma" ve "hükümlerini uygulayarak okumalar" olarak ifade edilen *mana merkezli okuma* çeşitlerinden de bahsedilmektedir.⁶ Lafzî okumanın amacında Kur'an'ın temel öğretilerini içselleştirip gereğini yapmayı, onunla amel etmeyi içeren yönünü de hatırlatmak gerekir.⁷

Kur'an'ın anlaşılması gereğinden ziyade özellikle son dönemlerde "Kur'an'ın anlamıyla buluşma" adı altında lafzî okumanın hiçbir kıymetinin olmadığını ihsas ettirecek yaklaşımlar sergilenmektedir.⁸ Kur'an'ın anlaşılması gerektiği üzerinde çokça durulurken ülkemiz insanının Kur'an'la irtibat kurma şekli eleştirilmekte, anlama olmaksızın Kur'an okumanın Müslümana herhangi bir faydasının olmadığı dillendirilmektedir. Bu çerçevede namazda okunan sûre ve âyetlerin anlamının bilinmesi durumunda namazın daha anlamlı olacağı vs. görüşler ifade edilmektedir.⁹ Dahası, Müslümanların eksik-

⁴ Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), *Kur'an Meâlleri Sempozyumu, Takdim, 1.Cilt, 24-26 Nisan 2003* (Ankara: DİB Yayınları 2007).

⁵ el-Müzzemmil 73/4.

⁶ Halil İbrahim Önder, *Cumhuriyet Dönemi Örgün Eğitim Kurumlarında Kur'an-ı Kerim Eğitim ve Öğretimi* (Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021), 27.

⁷ Mehmet Emin Maşalı, "Kur'an'ı Anlamanın Anlamı", *Kur'an'ı Anlama Sempozyumu 14-16 Mayıs 2010* (İzmir: Tıbyan Yayıncılık, 2011), 109.

⁸ Önder, *Cumhuriyet Dönemi Örgün Eğitim Kurumlarında Kur'an-ı Kerim Eğitim ve Öğretimi*, 29.

⁹ Maşalı, "Kur'an'ı Anlamanın Anlamı", 109.

likleri ve kusurları, Kur'an'ın anlamını bilmemelerine ve içeriğinden haberdar olmamalarına bağlanmaktadır. Bu problemlerin çözülmesi anlamında her Müslümanın Kur'an'la doğrudan muhatap olması için onun kolay kitap olduğu ve meâlinden çok rahat anlaşılabilceği konusuna işaret edilmektedir.

Bu anlayışın bir yansıması olarak, örgün ve yaygın eğitim kurumlarında *Kur'an Okuma* dersleri¹⁰ için ideal olarak hazırlanan ders müfredatlarında ezber veya yüzüne okunan sûrelerin meâllerinin okunması ve kazanımları için bunların uygulanması istenmektedir. Ancak, bu derslerde gerçekten ideal olarak gösterilen okumayı gerçekleştirme imkânı var mıdır? Bu hedef Kur'an Okuma dersinin özellikle meslekî açıdan öğrenme alanı mıdır? Kur'an Okuma dersinin meslekî çerçevesi ne olmalıdır? Meâl okuma ve okutma salt problemsiz bir konu mudur? şeklinde zihinlere takılan sorular bulunmaktadır. Bu çerçevede öncelikle İmam Hatip Liseleri ve diğer okullar, Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an Kursları ve İlahiyat Fakültelerinin öğretim programlarındaki meâl merkezli ders yapma durumu ortaya konulacaktır. Ardından meâl okumanın tartışılabilir yönüne, Kur'an tilavetinde lafzî okumanın önemine ve meslekî anlamda Kur'an Okuma dersinin sınırlarına değinilecektir. Burada makalenin amacı olmaması sebebiyle meâl okumanın olumlu-olumsuz yönlerinden veya nasıl okunması gereğinden bahsedilmeyecek, konuya kısaca değinilecektir.

Bu çalışma yapılırken Kur'an öğretimi ve problemleri üzerine yapılan çalışmalardan çokça istifade edilmiştir. Öğretim programlarındaki ideal programların hedefinin gerçekleşip gerçekleşmediği noktasında yapılan saha araştırmalarından ve alana dair makalelerden istifade edilmiştir. Bununla birlikte alanda edinilen tecrübe ve yapılan gözlemden yararlanılmıştır. Kur'an tilavetinin öğretiminde meslekî zayıflamanın baş göstermesi çalışmanın ana düşüncesini oluşturmuştur.

Kur'an Okuma dersi ve problemleri konusunda birçok çalışma yapılmıştır. Bununla beraber farklı düzlemlerde Kur'an eğitim ve öğretiminde anlam merkezli okumanın ortaya çıkardığı olumlu ve olumsuz yönlerden bahseden

¹⁰ Kur'an'ın öğretildiği ve okunduğu dersin adı okul seviyesine göre değişse de biz genel olarak "Kur'an Okuma" şeklinde isimlendirdik.

çalışmalar da mevcuttur.¹¹ Bunlardan Halil İbrahim Önder'in "Kur'an-ı Kerim Eğitim ve Öğretiminde Lafız ve Mananın Yerine Dair Bazı Değerlendirme ve Tespitler"¹² adlı çalışması, lafız-mana öğretimine dair benzer çalışmadır. Bu çalışmada Kur'an Okuma derslerinde anlam öğretimine yer verilmesinin lafız öğretimine olumsuz etkisinin olduğu, anlam öğretiminin örtük olarak verilmesi gerektiği üzerinde durulmaktadır. Çalışmada Kur'an Okuma dersi programlarının genel özelliğinden bahsedilmiş ve bu dersin sınırlarının tayin edilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Bizim çalışmamız ise, -aynı fikirler dile getirilmekle birlikte- örgün ve yaygın eğitim kurumlarında Kur'an Okuma dersi müfredatlarının anlam açısından teferruatlı olarak incelenmesi, meâl okuma ve okutmanın problemlili yönüne işaret edilmesi ve meslekî açıdan lafız öğretiminin önemi ve öneriler gibi hususlar açısından farklılık arz etmektedir.

1. Kur'an Okuma Dersi Programlarının Amaç, Hedef ve Kazanımlarında Anlam Vurgusu

Örgün eğitimde İmam Hatip Ortaokulu ve diğer ortaokullar; İmam Hatip Liseleri ve diğer liseler için Kur'an-ı Kerim ders programı hazırlanmıştır. Yaygın eğitim olarak Diyanet İşleri Başkanlığının Dini İhtisas Merkezleri ve Kur'an Kursları düzeyinde de ders programları bulunmaktadır. Yüksek öğretim düzeyinde İlahiyat Fakültelerinde -bütünüyle ortak olmasa da- Kur'an Okuma dersi için büyük oranda aynı öğretim programları bulunmaktadır. Bu müfredat programlarında meal/anlam vurgusu öne çıkmaktadır.¹³ Bu bağlamda programlara meâli okunacak, ezberlenecek ve yorumlanacak kısa ve özlü âyetler yerleştirilmiştir. Bu yöntem ilk defa 1999 yılında uygulanan İmam

¹¹ bk. İshak Kızılaslan, "İngilizce İlahiyat Programındaki Kur'an-ı Kerim Derslerinin Uygulamasında Karşılaşılan Problemler (Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği)", *Türkiye'de Kur'an ve Kıraat Eğitimi*, ed. Ahmet Gökdemir (Ankara: İlahiyat Yayınları, 2021), 46-49.

¹² Halil İbrahim Önder, "Kur'an-ı Kerim Eğitim ve Öğretiminde Lafız ve Mananın Yerine Dair Bazı Değerlendirme ve Tespitler", *Theosophia: Felsefe, İlahiyat, Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi* 3 (2021). Bu sorunu dile getiren başka çalışma için bk. Recep Ertuğay, "Kur'an-ı Kerim'i Anlamanın Önemi Vurgulanırken Kıraatinin (Yüzünden Okuma) Önemsizleştirilmesi Sorunu", *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/16 (2021), 831-857.

¹³ Mehmet Yaşar, *Kur'an Öğretiminde Metin-Anlam İlişkisi* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006), 2.

Hatip Lisesi Kur'an-ı Kerim dersi programında yer almış,¹⁴ sonrasında da diğer kurumların müfredatlarına yansımıştır.

1.1. Millî Eğitim Bakanlığı İmam Hatip Liseleri, Diğer Okul ve Kurs Programları

Burada, İmam Hatip Lisesi, lise, İmam Hatip Ortaokulu ve ortaokul Kur'an-ı Kerim dersi müfredatları ile MEB Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü'nün Kur'an okumaya dair açtığı kursların müfredatları anlam açısından ele alınacaktır.

İmam Hatip Lisesi Programı: 1984 yılı Kur'an-ı Kerim öğretim programında lafız yönü ağırlık kazanırken, 1999 yılı programda lafız öğretiminin yanında anlam öğretimi ağırlık kazanmıştır.¹⁵ 1999 yılında hazırlanan programın en önemli özelliği Kur'an-ı Kerim'in muhtevasının öğretimini öne çıkarması ve içinde anlam ünitelerinin olmasıdır. Bu programda bulunan "Ezberlenecek ve Yorumlanacak Âyetler" başlığı, lafız öğretiminin yanında anlam öğretimine de önem verildiğinin göstergesidir.¹⁶ Anlamın yanında Kur'an'a ait değerler olarak da "Her Yaygın Olan Doğru ve Güzel Olmayabilir", "Tabiat Canlıdır, Onu incitmemek Gerek", "Ön Yargılarımızın Tutsağı Olmamalıyız", "Eylemler, Nesnelere Daha Değerlidir", "Allah, İyi Arkadaş ve Güzel Çevre Öneriyor" gibi konu başlıkları dikkati çekmektedir.¹⁷

Bundan sonraki programlarda söz konusu anlam ve değer vurgusu devam etmiştir. En son 2022 yılında tekrar yenilenen *Kur'an-ı Kerim Dersi (9, 10, 11 ve 12. Sınıflar) Öğretim Programı* da bu yaklaşımı ortaya koymuştur. İmam

¹⁴ Yaşar, *Kur'ân Öğretiminde Metin-Anlam İlişkisi*, 2. 1984 ve 1999 Kur'an-ı Kerim programını karşılaştırmak için bk. Millî Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı, *İmam Hatip Liseleri Öğretim Programları* (Ankara: Millî Eğitim Basımevi, 1985), 30-61; Millî Eğitim Bakanlığı Din Öğretimi Genel Müdürlüğü, *İmam Hatip Lisesi Anadolu İmam Hatip Lisesi Yabancı Dil Ağırlıklı İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretim Programları* (Ankara: Millî Eğitim Basımevi, 1999), 13-33.

¹⁵ Nazif Yılmaz, "İmam Hatip Okulları Kur'an-ı Kerim Dersi Öğretim Programlarında Yer Alan Yöntem ve Tekniklerin Değerlendirilmesi (1924-2016)", *Değerler Eğitimi Dergisi* 19/41 (Haziran 2021), 152.

¹⁶ Yılmaz, "İmam Hatip Okulları Kur'an-ı Kerim Dersi Öğretim Programlarında Yer Alan Yöntem ve Tekniklerin Değerlendirilmesi (1924-2016)", 146.

¹⁷ Yaşar, *Kur'ân Öğretiminde Metin-Anlam İlişkisi*, 88.

Hatip Lisesi öğrencilerine “Yüzünden Okuma”, “Ezberden Okuma” ve “Muh-tevayı Anlama” düzeylerinde kazandırılması düşünülen bazı bilgi, beceri, tutum ve değerleri kapsayacak şekilde yapılandırılmıştır. Ülkemizde “Kur'an okuma” kavramından sadece lafzının okunması anlaşılrsa da günümüzde çok-ça dillendirilen "anlam merkezli okuma" yaklaşımı çerçevesine uygun olarak "Kur'an'ın anlamı ve içeriğindeki bilgiler önemlidir." cümlesiyle bu konuya dikkat çekilmiştir. Bununla beraber "Kendisiyle ibadet olunması sebebiyle de onun kıraati de önemlidir." denilerek de onun tilavetinin ve anlamının beraber olduğu, birinin yapılması diğerinin ihmal edilmesini gerektirmediği söylene-rek dengeli bir yaklaşım sergilenmiştir. Bu meyanda ibadetin yanında dini merasimlerde anlamın bilinmesinin öneminden bahsedilmiş, bunun için de bazı süre ve âyetlerin ezberlenmesini gerektirdiği vurgulanmıştır.¹⁸ Ancak programda, Kur'an'ı lafzî olarak okumadan önce onun içeriğinin ana hatlarıyla tanınması istenmiştir.¹⁹

Bu programda Kur'an-ı Kerim dersinin genel amaçları şöyle dile getiril-miştir:

*“Kur'an-ı Kerim'in indirildiği dönemdeki işlevini ve niteliklerini kavra-ma; doğru ve güzel bir biçimde yüzünden okuma; Kur'an-ı Kerim'de be-lirlenen bölümleri ezberden okuma; Kur'an-ı Kerim'in verilen bölümleri-nin meâllerini okuyup onlardan güncel değerler çıkarma; meslekî ve kişi-sel yaşantıda etkin bir biçimde kullanabileceği ve insanın ahlâkî yönünü doğrudan olumlu etkileme niteliğine sahip kısa âyet metinlerini ezberle-me; içinde bulunduğu psikolojik, toplumsal ve tarihî koşulları Kur'an-ı Kerim'e ait değerlerle ilişkilendirme.”*²⁰

İmam Hatip Liselerinde Kur'an-ı Kerim²¹ dersinin yanında seçmeli olarak Kur'an Okuma Teknikleri dersi bulunmaktadır. Bu dersteki ilkeler, tefekkür ve

¹⁸ Millî Eğitim Bakanlığı (MEB), “Anadolu İmam Hatip Lisesi Kur'an-ı Kerim Dersi (9, 10, 11 ve 12) Öğretim Programı”, *Tebliğler Dergisi* 85/2771 (Ocak 2022), 49-53.

¹⁹ Millî Eğitim Bakanlığı (MEB), “Öğretim Programları Anadolu İmam Hatip Lisesi Kur'an-ı Kerim Dersi (9, 10, 11 ve 12) Öğretim Programı”, 9, (Erişim 1 Temmuz 2023).

²⁰ Yılmaz, “İmam Hatip Okulları Kur'an-ı Kerim Dersi Öğretim Programlarında Yer Alan Yöntem ve Tekniklerin Değerlendirilmesi (1924-2016)”, 144.

²¹ İmam Hatip Lisesi hazırlık sınıfı uygulaması ifade edilirken dersin adı "Kur'an-ı Kerim Okuma ve Anlama" dersi olarak ifade edilmiştir. Bu dersin adı muhtemelen okumayı,

tedebbür merkezli okumak olarak bahsedilmiştir.²² Bu çerçevede; öğrencinin insan, hayata ve olaylara dair doğru bir değerlendirme yapabilmesi, ahlakî gelişimini sağlaması ve ahlakî faziletleri fark etme çabası, öğrencilerin, kevnî delilleri tefekkür etme ve fikhî hükümleri öğrenme gibi değerler zikredilmiştir. Programda da “Muhtevayı Anlama” kazanımlarında yüzünden okunan ve ezberlenen bazı dua, âyet ve sûrelerin anlamlarına yer verilmiştir.²³

Sûreler okunurken anlamı üzerinde durulabileceği şu ifadelerle zikredilmiştir:

“Kur’an-ı Kerim öğretiminde lafız ve anlam bütünlüğü hedefine ulaşabilmek için yüzünden ve ezberden okunan dualar, âyetler ve sûreler ile meâlleri (anlamları) birlikte ele alınır. Âyetlerin ve sûrelerin anlamlarında öncelikli olarak Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından hazırlanan meâller tercih edilir. Yüzünden veya ezberden okuma yapılırken okunan/ezberlenen âyetler/sûreler ile ilgili kısa bilgiler verilir, yer yer nüzul sebeplerinden bahsedilir, bunlarla ilgili etkinlikler yapılır. Anlama konuları işlenirken meâller arasındaki farklılıklar ve sebepleri üzerinde durulur; sadece tek bir meâlden hareket ederek hüküm vermenin/yorum yapmanın yeterli olmayacağı ve hiçbir meâlin Kur’an-ı Kerim’in aslı yerine geçmeyeceği vurgulanır.”²⁴

Ayrıca, ölçme ve değerlendirmede yüzüne, ezber okuma ve tecvid bilgilerinin yanında yüzünden ve ezberden okunan bölümlerde yer alan “anlama” ile ilgili kazanımların gerçekleşme düzeylerini belirlemek için farklı ölçme araçlarının kullanılması gerektiği belirtilmiştir. Ezber sûrelerin anlamları veri-

tecvidi, muhteva bilgilerini ve anlamını da kapsamı açısından sadece “Kur’an-ı Kerim” olarak belirtilmektedir. bk. Millî Eğitim Bakanlığı (MEB), “Millî Eğitim Bakanlığı Anadolu İmam-Hatip Liseleri Yönetmeliği”, *Resmî Gazete* 25820 (20 Mayıs 2005), md. 16, (Erişim 1 Nisan 2023).

²² Millî Eğitim Bakanlığı (MEB), “İmam Hatip ve Anadolu İmam Hatip Lisesi Kur’an Okuma Teknikleri Dersi (11 ve 12. Sınıflar) Öğretim Programı”, *Tebliğler Dergisi* 77/2682 (Temmuz 2014), 1164.

²³ Millî Eğitim Bakanlığı (MEB), “Öğretim Programları/Anadolu İmam Hatip Lisesi Kur’an Okuma Teknikleri Dersi Öğretim Programı”, 10, (Erişim 1 Temmuz 2023).

²⁴ MEB, “İHL Kur’an Okuma Teknikleri Dersi Öğretim Programı”, 11, 12.

lirken yüzüne okunan yerlerin anlamlarının verilmeyeceği belirtilerek bu konunun *Kur'an Meâli'*nden takip edilmesi gerektiği ifade edilmiştir.²⁵

İmam Hatip Ortaokulu ve Ortaokul Programı: İmam Hatip Ortaokulu (İHO) için zorunlu, diğer ortaokullar için seçmeli ders olan *Kur'an-ı Kerim* dersi müfredatında da anlam öğretimine esas olarak; İslam'ın yaşanması, Kur'an-ı Kerim'in inanç, ibadet, ahlak ve gündelik yaşamla ilgili kurallarının öğrenilmesine bağlı olduğu belirtilmiş, Kur'an'ın lafız ve anlamca öğrenilmesi gerektiği belirtilmiştir. Öte yandan alfabeyle vurgu yapılmış, lafızlarının doğru okuması namazla ilişkilendirilmiş, tecvid kurallarına göre okumanın önemi üzerinde durulmuştur.²⁶ Bu noktada öğrencilerin Kur'an-ı Kerim'in içeriği hakkında bilgi sahibi olmaları, Kur'an-ı Kerim'i severek ve isteyerek okuma, anlama ve ezberlemeleri amaçlanmıştır.²⁷ Zikredilen hedefler öğretim Programında dersin genel amaçları olarak, "Kur'an-ı Kerim'in hayatımızdaki yerini fark etmeleri, Kur'an-ı Kerim'i doğru ve güzel okumaları, bazı sûre ve âyetleri kurallarına uygun olarak ezberlemeleri, Kur'an-ı Kerim'in içeriği hakkındaki bilgi sahibi olmaları, Kur'an-ı Kerim'i severek ve isteyerek okumaları, ezberlemeleri ve anlamaları" şeklinde sıralanmıştır.²⁸

Bu programda iki üniteye yer verilmiştir. İlk üniteler Kur'an'ı tanıma, ikinci üniteler de Kur'an'ı okuma ile alakalıdır. Kur'an'ın içeriğini tanımak amacıyla 5, 6, 7 ve 8. sınıfta 30'ar saatlik bir süre belirlenmiştir. Kur'an okuma'ya da bütün sınıflarda 42 saatlik ders ayrılmıştır. "Kur'an Okuma" ünitesine 5. sınıflarda "Kur'an Okumaya Giriş" adı, diğer sınıflarda "Kur'an-ı Kerim'i Güzel Okuma" adı verilmiştir. 5. 6 ve 7. sınıfta namaz duaları ve sûrele-

²⁵ MEB, "İHL Kur'an Okuma Teknikleri Dersi Öğretim Programı", 113.

²⁶ Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), "Ortaokul-İmam Hatip Ortaokulu Kur'an-ı Kerim Dersi (5-8. Sınıflar) Öğretim Programı", 1-22, (Erişim 24 Temmuz 2023).

²⁷ Nazif Yılmaz, *İmam Hatip Liselerinde Kur'an-ı Kerim Öğretiminde Yeni Yöntemler ve Materyal Kullanımı* (Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021), 59.

²⁸ MEB, "Ortaokul-İmam Hatip Ortaokulu Kur'an-ı Kerim Dersi (5-8. Sınıflar) Öğretim Programı", 1-22.

rinin anlamıyla birlikte okunması, 8. sınıfta da Asr, Kadr, Âyete'l-Kürsî gibi sûre/âyetler ve anlamlarının okunması hedeflenmiştir.²⁹

Bu çerçevede 5. sınıfta “Kur’an-ı Kerim’i Niçin Okumalıyız?” ve “Kur’an Sevgisi” konuları ele alınmış; “Kur’an’ın Mesajını Anlıyorum” ana başlığı altında “Kur’an Kıssaları Öğreniyorum: Hz. Adem, Hz. Nuh, Hz. Hud, Hz. Salih”, “Sûreleri Tanıyorum başlığı ile Lokman Sûresi, Kur’an’dan Dualar Öğreniyorum (Bakara 201) (İbrahim 41)”, “Kur’an Kavramlarını Öğreniyorum başlığı ile Hamd, Şükür, Rahmet, İhlas” şeklinde belirlenmiştir.³⁰ Aynı şekilde 6. Sınıfta “Kur’an-ı Kerim’i Doğru ve Güzel Okumanın Önemi, Tecvid Nedir?”, konuları verildikten sonra, mesaj olarak “Kur’an Kıssaları Öğreniyorum: Hz. İbrahim, Hz. İsmail, Hz. İshak, Sûreleri Tanıyorum: Alak, Müzzemmil ve Müddessir Sûreleri, Kur’an’dan Dualar Öğreniyorum (Tahâ 114)”, “Kur’an Kavramlarını Öğreniyorum: Dua, Zikir, Tesbih, Secde” konularına yer verilmiştir.³¹ 7. sınıfta aynı başlıklarla “Kur’an-ı Kerim’in İslam Dinindeki Yeri, Hayat Kitabımız Kur’an, Kur’an Kıssaları Öğreniyorum: Hz. Davud, Hz. Süleyman”, “Sûreleri Tanıyorum: İbrahim Sûresi, Kur’an’dan Dualar Öğreniyorum (İsrâ 24)”, “Kur’an Kavramlarını Öğreniyorum: Din, İman, Tevhid, İtaat” olarak sayılmıştır.³² 8. sınıfta ise “Tevhit, Risalet, Ahiret İslam, Takva, Sabır, Sulh” kavramları ile, kıssalardan “Hz. Yakup, Hz. Yusuf”, sûreleri tanıma olarak “Hucurât Sûresi, Kur’an’dan dua öğrenme olarak da Neml sûresi 19. ayet zikredilmiştir.³³

Görüldüğü gibi her bir sınıf düzeyinde anlam öğretimine nerdeyse yüzde 50 oranına yakın ders saati ayrılmış, her sınıf düzeyine dengeli olarak dağıtılmış ve Kur’an’ın içeriğini öğretme amacı daha çok öne çıkarılmıştır.

²⁹ MEB, “Ortaokul-İmam Hatip Ortaokulu Kur’an-ı Kerim Dersi (5-8. Sınıflar) Öğretim Programı”, 1-22.

³⁰ Ali Öge vd. *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokul Kur’an-ı Kerim Ders Kitabı (5. Sınıf)* (Ankara: MEB Yayınları, 2023), 12-52.

³¹ Bekir Pınarbaşı, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokul Kur’an-ı Kerim 6 Ders Kitabı* (Ankara: Anka Yayınevi, 2017), 9-67.

³² Nazif Yılmaz vd. *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokul Kur’an-ı Kerim Ders Kitabı (7. Sınıf)* (Ankara: MEB Yayınları, 2023), 12-62.

³³ Faruk Salman vd. *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokul Kur’an-ı Kerim Ders Kitabı (8. Sınıf)* (Ankara: MEB Yayınları, 2023), 9-45.

Ortaöğretim (Lise) Programı: İmam Hatip Lisesi dışındaki diğer ortaöğretim kurumlarında (liselerde) ise aynı şekilde Kur'an'ı doğru ve güzel okuma, ezberlemenin yanında Kur'an'ın içeriği hakkında bilgi sahibi olmaları, severek okumaları hedeflenmiş Kur'an anlamak için de meâl okuma ve kullanma teşvik edilmiştir. 9. sınıftan 12. sınıfa kadar seçmeli olan bu derste ilk üniteler sûre ve içeriği olarak meâl/tefsir içerikli, ikinci üniteler de lafzî okumaya yöneliktir. Bu programda anlayarak okumanın, meâl ve tefsirin öneminden bahsedilerek, bazı kısa sûrelerin de meâlleriyle birlikte öğretilmesi esas tutulmuş, Kur'an'dan bazı dua ve kavramların âyetler eşliğinde öğretilmesi amaçlanmıştır.³⁴ Dolayısıyla bu ders kapsamında ilahî mesajların öğrenciler tarafından iyi anlaşılması hedeflenmiştir.³⁵ Anlam ve mesajının öğretilmesi hedeflenen sûre ve duaların toplamı 15'tir.³⁶

MEB Kursları Kur'an-ı Kerim Öğretim Programları: Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü din alanına dair birçok kurs planlamış ve bu kurslar için müfredatlar hazırlanmıştır. Bunlar, *Tashih-i Hurûf, İleri Düzey Hafızlık, Hafızlık Pekiştirme ve Elifba ve Tecvidli Kur'an Okuma* programlarıdır. Buna ilaveten *Kur'an ve Anlam* adı altında Arapça ağırlıklı program yer almaktadır. Bu programların hepsinde anlam konusu ön plandadır. İleri düzey hafızlık pekiştirmede Kur'an-ı Kerim'in ana konuları hakkında bilgi sahibi olunması, Kur'an-ı Kerim meâli okuma ve anlama alışkanlığının kazanılması hedeflenmiştir. Bu programda bütün Kur'an cüzlerini pekiştirmeden sonra anlamını açıklama hedef olarak zikredilmiştir.³⁷ Öte yandan *Elif-ba ve Tecvidli Okuma* programında namaz dua ve sûrelerinin anlamları ile ezberlenmesi esas tutulmuştur.³⁸

³⁴ Millî Eğitim Bakanlığı (MEB), "Ortaöğretim Kur'an-ı Kerim Dersi (9, 10, 11 ve 12. Sınıflar) Öğretim Programı, Ankara 2012", 1-20, (Erişim 5 Ağustos 2023).

³⁵ Adem Güneş - Mukadder Altun, "Seçmeli Kur'an Dersleri Üzerine Nitel Bir Araştırma", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 12/67 (2019), 1043.

³⁶ Yaşar, *Kur'ân Öğretiminde Metin-Anlam İlişkisi*, 86.

³⁷ Millî Eğitim Bakanlığı Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü (MEBHBÖGM), "İleri Düzey Hafızlık ve Kur'an'ı Anlama Kurs Programı", (Erişim 21 Temmuz 2023); Millî Eğitim Bakanlığı Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü (MEBHBÖGM), "Kur'an-ı Kerim Tilaveti ev Tashih-i Hurûf Kurs Programı 1,2,3", (Erişim 21 Temmuz 2023).

³⁸ Millî Eğitim Bakanlığı Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü (MEBHBÖGM), "Yetişkinler İçin Kur'an-ı Kerim (Elif-be) Okuma-Yetişkinleri İçin Kur'an-ı Kerim'i Tecvidli Okuma", (Erişim 21 Temmuz 2023).

1.2. Diyanet Akademisi Kur'an Okuma Dersi Öğretim Programları

Kur'an'ın anlamını öğrenme vurgusu son dönemde hazırlanan Diyanet Akademisi öğretim programlarına da yansımıştır. Bu programlarda en başta *Kur'an Okuma* dersi olmak üzere diğer *Temel İslam Bilimleri* dersleri de bulunmaktadır. Programlarda Kur'an-ı Kerim'i usulüne uygun okumanın yanında bazı sûre ve duaların meâllerini öğretmek hedeflerden biridir.³⁹ Bu amaçla Kur'an Kursu programları, Hafızlık Kursları, Cami Kursları, Hizmet İçi Eğitim programları olarak yirmiyeye yakın çeşitli öğretim programı hazırlanmıştır.⁴⁰ Ancak burada yaygınlığı açısından öne çıkanlar söz konusu edilecektir.

Kur'an Kursu Programları: Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an Kurslarına dair 4-6 yaştan itibaren bütün kademelerde öğretim programı hazırlanmıştır. Bu programlarda Kur'an'ın içeriğine dair bilgilerin verileceği, ezberlenecek dua ve sûrelerin anlamlarının öğreticiler tarafından kısaca açıklanacağı ifade edilmiştir. Ayrıca, bu derslerde Kur'an-ı Kerim'in bir hayat kitabı olduğu ön planda tutularak öğrencilerin Kur'an hakkında genel bilgiler edinmesi amaçlanmıştır. Bununla birlikte öğrencilerin yaşlarına uygun etkinliklerle dua ve sûrelerin anlamlarını öğrenmeye teşvik edilmesi gerektiği belirtilmiştir.⁴¹

³⁹ Recai Doğan, "Avrupa'da Kur'an'ı Kerim ve Dini Bilgiler Kursları (Almanya Örneği)", *III. Din Şûrası (Tebliğ ve Müzakereleri)* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2005), 393.

⁴⁰ Bu programların isimleri şöyledir: Görme Engellilere Yönelik Kur'an Kursları Özel Öğretim Programı, 4-6 Yaş Grubu Kur'an-ı Kerim Öğretim Programı, 4-6 Yaş Grubu Değerler Eğitimi Programı, İhtiyaç Odaklı Kur'an Kursları Gençliğe Yönelik Öğretim Programı, İhtiyaç Odaklı Kur'an Kursları Kur'an-ı Kerim Öğretim Programı, İhtiyaç Odaklı Kur'an Kursları Hatim Öğretim Programı, 7-10 Yaş Grubu Kur'an Kursları Öğretim Programı, Gençliğe Yönelik Yaz Kur'an Kursları Öğretim Programı, Gençliğe Yönelik Kur'an Kursları Öğretim Programı, Yaz Kur'an Kursları Öğretim Programı (04-06 Yaş Grubu), İşitme Engellilere Yönelik Kur'an Kursları Özel Öğretim Programı, Kur'an-ı Kerim Öğretim Programı (Uzaktan Eğitim), İhtiyaç Odaklı Kur'an Kursları Öğretim Programları, Mültecilere Yönelik Kur'an Kursları Temel Öğretim Programı, Camilerde Kur'an Öğretimi Haftasonu Kur'an Kursları Programı, Yaz Kur'an Kursları Öğretim Programı, Yatılı Yaz Kur'an Kursları Öğretim Programı, Kur'an Kursları Yurt Dışı Misafir Öğrenci Öğretim Programı, Camilerde Kur'an Öğretim Programı. Diyanet İşleri Başkanlığı Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğü (DİB), "Kur'an Kursları Öğretim Programları", (Erişim 4 Eylül 2023).

⁴¹ Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), "7-10 Yaş Grubu Kur'an Kursları Öğretim Programı, Ankara, 2022", 1-29, (Erişim 9 Haziran 2023).

Anlam kazanımı, 4-6 yaş kursunda “Kelime-i Tevhid’i söyler”, “Kelime-i Tevhid’in anlamını söyler.”, Besmelenin anlamını söyler.” şeklinde günlük hayatta çok kullanılan dualar üzerinden hedeflenmiştir. Ayrıca, Kur’an-ı Kerim’de meyvelerden, hayvanlardan, doğa olaylarından, aydan, güneşten vb. bahsedildiğine dair örnekler verilmiş, “Kur’an-ı Kerim’in içeriğinin günlük hayatla ilişkili olduğu vurgulanır.” şeklinde kazanımla mesajların pratik hayat ile ilişkisi ön planda tutulmuştur.⁴² Bu bağlamda bazı araştırmacılar, ana okulunda meâl öğretiminin gereksiz gibi düşünülebileceği ama çocukların bunu anlamasalar bile küçük yaşta anlamların ezberlenmesinin ve bazı bilgileri öğrenmelerinin kalıcılığı artıracaklarını ifade etmişlerdir.⁴³

Kur’an Kursu Hafızlık Programları: Diğer programlarda olduğu gibi hafızlık programının genel amaçlarında Kur’an’ı anlama ve hayatı onunla anlamlandırma hususunda öğrencilerin teşvik edilmesi istenmiştir. Bu programda da meâl okuma teşvik edilmiş ve Kur’an’ın ana hatları ile konularının bilinmesi hedeflenmiştir.⁴⁴ Hatta Kur’an-ı Kerim’i ezberlemeyi önceleyen *Hafızlık Eğitim Programı*’nın, yapısı itibariyle anlam konusuna ağırlık verilememesi sebebiyle *Hafızlık Destek Programı ve Kur’an’ı Anlama Temel Öğretim Programı* hazırlanmıştır. Zikredilen bu destek programı müstakil bir Arapça öğretim programıdır.⁴⁵

Bu programların gerekçesi olarak hafız olan kişilerin Kur’an’ın lafzını öğrenmeleri ile beraber onun anlam dünyasına da hâkim olmalarının arzu edilen bir husus olduğu, bu hedefin gerçekleşmesinin en önemli yolu da Kur’an dili olan Arapça’yı öğrenmekten geçtiği belirtilmiştir. Bu çerçevede hafızlık eğitimini başarıyla tamamlamış kişilerin temel düzeyde de olsa Arapça’yı öğrenerek Kur’an’ın anlam dünyasına vâkıf olmaları hedeflenmiştir.

⁴² Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), “4-6 Yaş Grubu Kur’an Kursları Öğretim Programı, Ankara, 2022”, 1-62, (Erişim 9 Haziran 2023); Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), “4-6 Yaş Grubu Yaz Kursları Öğretim Programı”, 1-30, (Erişim 9 Haziran 2023).

⁴³ Ömer Halil Hasan - Yusuf Alemdar, “Kur’an-ı Kerim Öğretimi”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (2004), 276.

⁴⁴ Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), “Hafızlık Eğitim Programı”, (Erişim 21 Temmuz 2023).

⁴⁵ Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), “Kur’an’ı Anlama Temel Öğretim Programı”, (Erişim 21 Temmuz 2023).

Destek programında öğrencilerin, “Kur’an-ı Kerim’den Serlevha Âyetler/Hâfiz: Lafzın Hâmili Mananın Âmili”⁴⁶ isimli çalışmada yer alan âyetleri ezberlemeleri teşvik edilmesi istenmiştir. Ayrıca okunan sûre ve âyetlerin temel konusu ve içerdiği mesajlar hakkında bilgiler verilmesinin yanında sınıf içi etkinliklerle âyetin mesajının farklı yöntemler kullanılarak müzakere edilmesi önerilmiştir. Ancak bu programda kısa sûre ve diğer sûrelerin anlamına dikkat çekilmemiştir.⁴⁷

Cami Programları: Camilerde Kur’an öğretiminde kursiyerlerin okudukları sûre ve duaların anlamlarını da öğrenmelerine rehberlik etme amaçlanmıştır. Zikredilen dua ve sûrelerin anlamlarından hareketle dersler içerisinde yapılan müzakerelerle kursiyerlerin dini duygu ve bilinçlerini geliştirmelerine katkı sağlama hedefi güdülmüştür. Programın ezber bölümünde sûre-dua ezberleme ve meâl yapılması istenmiş, Kur’an’ı genel olarak tanıtıcı bilgiler yanında bilinen sûrelerin ve âyetlerin hepsinin meâlinin öğretilmesi hedeflenmiştir.⁴⁸ Öte yandan bu programların, sadece Kur’an okuma programı olmadığını, aynı zamanda temel dini bilgiler eğitim programı olduğunu vurgulamak gerekir.⁴⁹

Hizmet İçi Eğitim ve İhtisas Eğitimi; Tashih-i Hurûf ve Aşere-Takrib Programları: Diyanet İşleri Başkanlığı görevlilerine yönelik düzenlenen *Hüsn-i Tilavet ve Talim, Tashih-i Hurûf* kurslarında diğer meslekî derslerin yanında *Meâl Okuma İlkeleri, Meâller ve Özellikleri* gibi dersler de bulunmaktadır. Bu programın amacı olarak, özellikle ezber okunan sûrelerde temsili okumaya

⁴⁶ Komisyon, *Hafız Lafzın Hamili Mananın Amili* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2023).

⁴⁷ Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), “Hafızlık Eğitimi Destek Programı”, (Erişim 21 Temmuz 2023).

⁴⁸ Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), “Camilerde Kur’an Öğretimi Programı, Ankara, 2010”, 1-19; Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), “Gençliğe Yönelik Yaz Kur’an Kursları Öğretim Programı, Ankara, 2022”, 1-60, (Erişim 1 Temmuz 2023); Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), “Gençliğe Yönelik Kur’an Kursları Öğretim Programı, Ankara 2022”, 1-54, (Erişim 1 Temmuz 2023); Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), “Yatılı Yaz Kursları Öğretim Programı, Ankara, 2017”, 1-38, (Erişim 1 Temmuz 2023).

⁴⁹ Emrah Gençer, *Öğreticilerin ve Kursiyerlerin Bakış Açısı ile Camilerde Kur’an Öğretimi Programı* (Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 44.

riayet için âyetin sebab-i nüzulleriyle manalarının bilinmesinin teşvik edilmesi ve vaaz uygulamalarında âyet meâlleri üzerinden mesajlar verilmesi hedef olarak belirlenmiştir.⁵⁰

Diyanet Akademisi Dini İhtisas Merkezi'nde düzenlenen *Tashih-i Hurûf* kursunda bu amaç "Kur'an-ı Kerim'in anlam dünyasına vakıf olmaları sadedinde, "Ezberlediği sûrelerin anlamlarını bilir, Kur'an-ı Kerim meâlini yapma ilke ve yöntemlerini bilir." şeklinde ifade edilmiştir. 480 saatlik bu programda anlam öğretimi olarak *Kur'an-ı Kerim Meâli* dersine 32 ders saati ayrılmıştır.⁵¹

Dini Yüksek İhtisas Merkezi'nde düzenlenen "Aşere-Takrib" programında da *Kur'an-ı Kerim Meâli* başlı başına bir derstir. Burada bütün cüzlerin meâlinin okunması ve gerekli âyetlerin tahlilinin yapılması hedeflenmiştir.⁵² Ayrıca programda *Kıraat-Tefsir İlişkisi* dersinde farklı vecihlere göre okunan bazı âyetlerin anlamlarına vurgu yapılmıştır. Bunun için de bazı tefsirlerin ve alanda hazırlanmış eserlerden yararlanılacağı belirtilmiştir.⁵³

Görüldüğü gibi Diyanet Akademisi programları her seviyede öğrenme ihtiyacına cevap verecek nitelikte hazırlanmıştır. Bu programlarda "Türkçe meâl okuma alışkanlığı kazandırma ve meâl okumanın önemini vurgulama" amaç olarak belirlenmiş ama meâl öğretiminin nasıl yapılacağından bahsedilmemiştir.⁵⁴

1.3. İlahiyat Fakülteleri Kur'an Okuma Dersi Programları

İlahiyat Fakültesi mezunları, din öğretimi alanında görev yaptıkları için Din Öğretimi Genel Müdürlüğü'nün "İlahiyat Fakültelerinden beklediği alan

⁵⁰ Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), "Hüsni Tilavet Hizmet İçi Eğitim Programı, Ankara, 2021", 1-27, (Erişim 21 Temmuz 2023); Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), "Talim ve Tashih-i Hurûf Hizmet İçi Eğitim Programı, Ankara 2021", 1-24, (Erişim 21 Temmuz 2023).

⁵¹ Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), "Tashih-i Hurûf Hizmetiçi Eğitim Programı (Kur'an Kursu Öğreticileri), Ankara 2021", 6-10, (Erişim 21 Temmuz 2023).

⁵² Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), "İhtisas Eğitim Programı, Ankara, 2021", 1-150, (Erişim 21 Temmuz 2023).

⁵³ Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), "Aşere Eğitim Programı, Ankara 2021", 1-14, (Erişim 21 Temmuz 2023).

⁵⁴ Nevzat Yaşar Aşıkoğlu, "Kur'an Öğretiminde Yeni Anlayış ve Yaklaşımlar", *Etkili Din Öğretimi* (İstanbul: Türkiye İlahiyat Tedrisatına Yardım Eden Dernekler Federasyonu, 2010), 551.

bilgisi, alan becerisi ve tutum ve değerler” başlıklı yeterlik beklentisi bulunmaktadır. Alan bilgisi içinde Kur’an’ı doğru ve güzel okumanın yanında onun muhtevasını çözümleyebilme, anlama ve yorumlama becerilerinin geliştirilmesi kazanımı da bulunmaktadır.⁵⁵ Bu noktada bazı çalışmalarda İlahiyat Fakültelerinde Kur’an-ı Kerim eğitim ve öğretiminin; yüzünden okuma, teorik tecvid eğitimi, bazı sûre/âyetlerin ezberlenmesi ve ezberden okunan bölümlerin anlamını öğrenmekten müteşekkil dört temel kategoride icra edildiği zikredilmiştir.⁵⁶

İlahiyat Fakültelerinde öğretim programlarının sabit bir içeriği bulunmamaktadır. Ancak bazı çalışmalarda bu dersin öğretim programının amacının, Kur’an’ı doğru ve güzel okuma amacına ilave olarak, öğrencilerin ezbere okuduğu sûre/sayfaların meâlini de bilmelerini sağlamak olduğu zikredilmiştir. Buna gerekçe olarak da şunlar dile getirilmiştir:

“Mezun olan öğrenciler tayin edildikleri yerlere hangi görevle giderlerse gitsinler, değişik alanlarda ve mekânlarda her vesileyle Kur’ân’la yüz yüze bir hayat sürmektedirler. Halk tarafından kendilerinden sadece Kur’an’ı yüzüne veya bir kısmını ezbere okumaları yeterli görülmemekte, yerine göre bunların anlamlarını da bilmeleri beklenmektedir. Dolayısıyla program büyük ölçüde halkın bu istek ve ihtiyaçlarına yönelik de bir içerik taşımaktadır. Böylece öğrenciler en azından ezbere okudukları bölümleri, meâlleriyle birlikte öğrendiklerinde vaaz, hutbe, konferans ve sohbetler için belli bir birikim de elde etmiş olacağı görüşündeyiz.”⁵⁷

Bazı İlahiyat Fakültelerinin ders bilgi paketlerine göz atıldığında genel olarak lafzen doğru okuma ağırlıklı olmakla birlikte belirlenen ezber sûre ve yüzüne okunan sayfaların meâllerinin bilinmesinin hedeflendiği görülmektedir.⁵⁸ Buna göre Kur’an’ı Hz. Peygamber’in okuduğu şekliyle, lafızlarına dik-

⁵⁵ Yılmaz, *İHL Kur’an Dersinde Yöntem ve Materyal Kullanımı*, 75.

⁵⁶ Mehmet Maşuk Acar - Muhammet Fatih Genç, “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Kur’an Okuma ve Tecvid Dersine Karşı Tutumları (Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği)”, *Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/2 (2022), 613.

⁵⁷ Yunus Biceğez, *Kur’an Öğretiminde Temel İlkeler, Yöntem ve Teknikler* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 133.

⁵⁸ Zeliha Kara, *İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Kur’an Öğretimiyle İlgili Görüşleri* (Tokat: Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 27.

kat ederek ve anlamını gözeterek her türlü okumayı içine aldığı, yüzüne okunan sûrelerinin anlamlarının kazandırılması gerekmektedir.⁵⁹ Öğrenci, Kur'an Okuma dersiyle dinin temel bilgi kaynağı olan Kur'an'ı ve onun tefsir kültürünü; birçok açıdan tanınması ve bilimsel değerlendirme yapma yeteneğini kazanması gerekir. Ayrıca, zikredilen hedefin gerçekleşmesi için yüzünden okuma çalışmasının yapılması ve okunan sûre/sayfaların meâliyle birlikte tamamını okunmak üzere ev ödevi olarak verilmesi istenmiştir.⁶⁰

Anlama yönelik kazanımlar, bazı fakültelerde genel kazanım olarak ifade edilirken bazı fakültelerde de ezber okunan sûrelerin meâli ayrıca zikredilmiş, kaynak olarak da Kur'an-ı Kerim meâlleri belirlenmiştir.⁶¹ Bazı fakültelerde ise anlam konusuna program itibarıyla yer verilmediği de görülmektedir. Ancak genel kazanım olarak "Yüzüne okunan bazı âyetlerin anlamalarını bilir." "Ezberlediği sûrelerin meâllerini okur, kavrar, meslekî hayatında uygular." şeklinde genel kazanım olarak zikredilmiştir.⁶² Bununla birlikte "sayfa 1-5'in incelenmesi" şeklinde her dersin kazanımını anlam merkezli belirten müfredatlar da bulunmaktadır.⁶³

Kur'an Okuma programlarında zikredilen anlam odaklı hedeflerin yanı sıra başta tefsir dersleri olmak üzere *Kur'an'ın Ana Konuları (Seçmeli)*, *Meâl Okumaları*, *Kur'an Tercüme Teknikleri* gibi Kur'an'ın anlamına yönelik dersler bulunmaktadır.⁶⁴ Ayrıca, İlahiyat Fakültelerinde bulunan İngilizce programlarında uygulanan Kur'an Okuma derslerinde telaffuz-meâl eksenli çalışmalar yapıldığı da görülmektedir.⁶⁵

⁵⁹ Atatürk Üniversitesi (ATAÜ) "Ders İçerikleri 1. Sınıf", (Erişim 25 Temmuz 2023).

⁶⁰ Bursa Uludağ Üniversitesi (BUÜ), "Bilgi Paketi & Ders Kataloğu", (Erişim 25 Temmuz 2023).

⁶¹ Erciyes Üniversitesi (ERÜ) "Ders Bilgi Paketi", (Erişim 25 Temmuz 2023); Necmettin Erbakan Üniversitesi (NEÜ), "Ders Bilgi Paketi", (Erişim 25 Temmuz 2023). Bingöl Üniversitesi (BÜ), "Bilgi Paketi", (Erişim 25 Temmuz 2023).

⁶² NEÜ "Ders Bilgi Paketi"; Afyon Kocatepe Üniversitesi (AKÜ), "Bilgi Paketi", (Erişim 25 Temmuz 2023).

⁶³ Ankara Üniversitesi (ANÜ), "Bologna Bilgi Sistemi", (Erişim 25 Temmuz 2023).

⁶⁴ AKÜ, "Bilgi Paketi".

⁶⁵ Kızılaslan, "İngilizce İlahiyat Programındaki Kur'an-ı Kerim Derslerinin Uygulamasında Karşılaşılan Problemler (Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği)", 48-49.

Söz konusu MEB, DİB ve İlahiyat Fakültesi Kur'an Okuma dersi programları genel olarak değerlendirilirse şunlar söylenebilir: Millî Eğitim Bakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı ve İlahiyat Fakültelerinin Kur'an Okuma dersi öğretim programlarında, anlam kazanımına özel veya genel olarak yer verilmiştir. Ancak bu kazanımın nasıl verileceği, meâllerin nasıl işleneceği ve güncel değerler çıkarmanın nasıl yapılacağı ile ilgili bilgi, teknik ve yöntemlere yer verilmemiştir.⁶⁶ Dolayısıyla bu durum, öğretmenin/öğreticinin/öğretim elemanının yıllık ve günlük ders programı içinde düzenlemesi gereken bir konu olarak kalmıştır.

2. Meâl Merkezli Kur'an Öğretiminin Problemleri ve Değerlendirilmesi

Yüzüne-ezber okumaların meâl/anlam merkezli işlenmesi gerektiğine dair yaklaşıma bazı açılardan eleştiri getirilecek ve anlam öğretiminin hangi düzeyde yapılabileceği noktasında bazı önerilerde bulunulacaktır. Yapılan eleştiriler şu 3 noktada toplanmaktadır:

1-Meâl okumanın problemleri yönünün dikkate alınması

2-Tilavetin/lafız öğretiminin önemi

3-Kur'an Okuma dersinin ana hedefinin "Kur'an lafızlarının öğretilmesi" olması ve meslekî eğitimde bunun ayrı bir ders olması gerektiği

2.1. Meâl Okumanın Problemleri Yönünün Dikkate Alınması

Burada konunun ayrı bir çalışmayı gerektirmesi sebebiyle meâl okumanın temel ilkelerinden bahsedilmeyecek, kısaca hatırlatma amacıyla konunun problemsiz olmadığı dikkatlere sunulacaktır. Dolayısıyla burada amaç, meâl okuyan ve bu konuda ders yapanları ilgili çalışmalara yönlendirerek meal merkezli dersin daha verimli olmasına ve Kur'an'ın daha sahîh bir şekilde anlaşılmasına katkı sağlamaktır.

Kur'an'ın anlaşılması ve ilkelerinin hayata tatbik edilmesi gerektiği ma-lumdur. Bu notada bazı duaların anlamları ile birlikte öğretilmesinde yarar vardır. Hatta din eğitimi çerçevesinde bazı âyetler, anlamlarıyla birlikte de ezberletilebilir ve açıklanabilir. Kur'an'ın anlamını öğrenmek özellikle çok

⁶⁶ Aşıkoğlu, "Kur'an Öğretiminde Yeni Anlayış ve Yaklaşımlar", 551.

okunan Fatıha Sûresi gibi sûre ve âyetlerin anlamını öğrenmek daha önemlidir. Bu konuda farklı yaklaşımlar ortaya konarak, meâl yerine sûrelerin mesajlarını çocukların anlayabileceği üslupla belletmenin veya Arapça öğrenerek Kur'an metninin çözümlenmeye çalışmanın daha iyi olacağı gibi görüşler serdedilmiştir.⁶⁷ Anlam merkezli okumalarda metot olarak farklı yaklaşımlar sergilense de Diyanet, Milli Eğitim ve İlahiyat camiasında anlam konusuna önem verildiği görülmektedir. Bu konu öğretim programlarında yer aldığı gibi vaazlarda, sohbetlerde, derslerde ve televizyon programlarında sıkça zikredilmektedir.

Anlam merkezli okuma konusu, yapılan bütün teşviklere rağmen sorunsuz bir alan değildir. Nitekim yapılan müzakerelerde bu hususlar dile getirilerek "Herkes okuyamaz, demiyoruz ama herkes anlayamaz."⁶⁸ denilmiştir. Ancak biz bunu, "Herkes salt mealle Kur'an'ı/dini öğrenmemeli, bu da teşvik edilmemelidir." şeklinde söylemek istiyoruz. "Kur'an, anlaşılması kolay kitaptır, onu herkes anlayabilir." denilerek bu konuda ilmi birikim söz konusu olmaksızın kişiyi meâl ile baş başa bırakmak ez azından Kur'an'ı anlama usul-yöntem ve kaidelerini dikkate almamak demektir.⁶⁹ Halbuki, "Kur'an, anlaşılması kolay bir kitaptır." cümlesi onun muhatapları ile alakalı bir meseledir.⁷⁰ Yani Hz. Peygamber'in öğretmen olarak bulunduğu nüzul ortamında, sahabe onu anlamış ve hayatına uygulamıştır.⁷¹ Ancak günümüz insanı aç-

⁶⁷ Yusuf Alemdar, "11. Türkiye Tefsir Akademisyenleri Toplantısı 'Medya ve Kur'an' Sempozyumu", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26/29 (Ocak 2014), 250.

⁶⁸ Mehmet Yaşar Soyalan, "Kur'an Meâli Okuma Yöntemi Üzerine Bir Öneri", *Kur'an'ın Anlaşılmasına Doğru Tefsir ve Toplum*, 03-04 Aralık 2010, (İstanbul: Ensar Yayınları, 2011), 442.

⁶⁹ Mehmet Murat Karakaya, "Meâl Okumanın Mahiyeti", *Diyanet İlmî Dergi* 57/1 (2021), 60; Alemdar, "11. Türkiye Tefsir Akademisyenleri Toplantısı 'Medya ve Kur'an' Sempozyumu", 250. Kur'an'ı doğru anlama ve tefsir etmeye yönelik birçok çalışma bulunmaktadır. Örnek olarak bk. Yusuf el-Karadâvi, *Kur'an'ı Anlamada Yöntem*, çev. Mehmet Nurullah Aktaş (İstanbul: Nida Yayıncılık, 2015); Celal Kırcı, *Kur'an'ı Anlama (Sorunlar-Yöntemler)* (Ankara: Anadolu Ay Yayınları, 2019). Burada Murat Sülün'ün "Kur'an kılavuzu" adlı eserini ayrıca zikretmek gerekir. Meâl okumada yöneme dair bilgiler için bk. Murat Sülün, *Kur'an Kılavuzu Mutlak Gerçeğin Sesi* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2011), 141-188.

⁷⁰ Anlama problemleri için bk. Soyalan, "Kur'an Meâli Okuma Yöntemi Üzerine Bir Öneri", 445.

⁷¹ Mustafa Öztürk, *Kur'an'ı Kendi Tarihinde Okumak -Tefsirde Anakronizme Red Yazıları-* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2011), 19.

sından açıklanmaya ihtiyacı olduğu için Kur'an metninin tümüyle basit bir metin kitabı olmadığı aşikardır.⁷² Bu sebeple temel bilgilerde eğitimi olamayanlar için okunacak meâller, en azından açıklamalı ve tefsirli olmak zorundadır.⁷³ Dolayısıyla örgün ve yaygın eğitimde ilgili kitaplarda verilen sûrelerin/âyetlerin meâllerinin öğretimi ve açıklaması hoca/öğretmen eşliğinde okunmasının ve anlaşılmasının daha faydalı olacağı ortadadır.

Kur'an okumanın gayesi esasen onun anlamını öğrenip içselleştirme ve ders olarak hayatına uygulamaktır. Çoğu zaman bu konu hatırlatılmaktadır.⁷⁴ Ülkemiz insanının Arapçayı bilmemesi sebebiyle de bu ihtiyaç meâllerden karşılanmaktadır. Bu noktada bir öğrenci, acaba okuduğum sûrenin anlamı nedir? diye merak ettiğinde meâllerden yararlanmasında sakınca yoktur. Bu anlamda meâller bir ihtiyaçtır ve faydalıdır. Ancak Kur'an okumanın gayesinin anlamak ve hükümlerinin hayata tatbik etmek olduğu söylenebilir de meâlinin öğrenilmesi ve tatbiki meselesi zannedildiği kadar kolay bir iş değildir. "Âyetleri düşünsünler, ibret alsınlar."⁷⁵ şeklindeki âyetlerin gereğinin yapılması, öğretmen/kılavuz olmaksızın ilim tahsil etmeyen her kişinin salt meâl okuyarak başlı başına yapabileceği bir konu değildir.

Meâl okuma meselesinin ideolojik hale gelmiş bir trend olduğunu da unutmadan⁷⁶ hareket edilmeli, tefsir ilminin ve diğer İslamî ilimlerin ışığında eğitim-öğretim yapılmalıdır. Burada belli ölçülerde Kur'an kültürünü geliştirme adına yapılan tavsiyelerde, "Kur'an'ı Kur'an'dan öğrenme", "dini ana

⁷² İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü* (Ankara: TDV Yayınları, 2009), 210; Muhammed Vehbi Dereli, *Tefsirde Yanılgı Sebepleri ve Bunlardan Korunma Yolları* (Ankara: Fecr Yayınları, 2009), 16, 17. Kur'an'ın herkesin anlayabileceği açık ayetler elbette söz konusudur. Kapalı olan ayetler de meâl/tefsir yardımıyla anlaşılabilir. Bu yönüyle Kur'an kolay kitaptır, denilebilir. bk. Remzi Kaya, *Kur'ân-ı Kerim'de Kolaylık* (İstanbul: Yağmur Yayınları, 2016), 44.

⁷³ Kur'an'ı anlamada gerekli olan bazı hususlar için bk. İbrahim H. Karlı, *Kur'an'ı Anlamaya Giriş* (Ankara: DİB Yayınları, 2014), 91-145.

⁷⁴ Yusuf Alemdar, "Teknik ve Estetik Açından Kur'an Öğretme ve Okumaya Dair Bazı Gözlem ve Görüşler", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/1 (2008), 271.

⁷⁵ Örnek olarak bk. el-En'âm 6/126, el-Mü'minûn 23/68.

⁷⁶ Ercan Şen, "1980 Sonrası Dergilerde Kur'anlılık ve Meâlcilik Tartışmaları", *"Bir Başka Hayata Karşı" 1980 Sonrası İslamcı Dergilerde Meseleler, Kavramlar ve İsimler*, ed. Lütfi Sunar (İstanbul: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2019), 3/260.

kaynağından öğrenme" gibi ideolojik bir yaklaşımla hareket edilmemelidir.⁷⁷ Nitekim bu noktada İmam Hatip Lisesi Kur'an-ı Kerim öğretim programında meâller arasındaki farklılıklar ve bunların sebepleri üzerinde durulacağı, sadece tek bir meâlden hareket ederek hüküm vermenin/yorum yapmanın yeterli olmayacağı ve hiçbir meâlin Kur'an-ı Kerim'in aslı yerine geçmeyeceğinin vurgulanması istenmiş ve bunun sakıncasına işaret edilmiştir.⁷⁸

Öte yandan herkesin Kur'an'ın anlamını ilmi olarak öğrenme diye bir sorumluluğunun olduğunu söylemenin problemleri bir yaklaşım olduğunu belirtmek gerekir. Ayrıca, bu imkân dahilinde de değildir.⁷⁹ Son zamanlarda dillendirilen Kur'an'ın anlamını bilmeden okumanın kişiye faydasının olmayacağı şeklindeki söylemler, Müslümanların ahlakî, iktisadî ve sosyal problemlerinin olması sebebiyle çözüm adına yöntem olarak sunulsa da bunun uygulamada anlamanın ve çözümün nasıl olacağı muğlaktır. Burada esas meselenin Kur'an'ın anlamını bilmek olduğunu söylemek imkansızdır.⁸⁰ Zira Kur'an'ın hükümlerini ve ahlakî ilkelerini açıklayan anlatan fıkıh, ahlak vb. konularla ilgili kitaplardaki bilgiler -ihtilaflarla birlikte- aynı zamanda onun hükümleri olup Müslüman için kılavuzdur.⁸¹ Esas yapılması gereken şey, bunların anne-babadan ve bir eğitimciden öğrenilmesi ve hayata uygulanmasıdır.⁸²

⁷⁷ Mustafa Öztürk, *Meâl Kültürümüz* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2011), 77.

⁷⁸ MEB, "İHL Kur'an Dersi Öğretim Programı", 12.

⁷⁹ Yavuz Fırat, "Kur'an'ı Kerim'i Okuma, Ezberleme ve Anlamını Öğrenme Üzerine", *Bilimname: Düşünce Platformu* 22 (Ocak 2012), 28.

⁸⁰ Fırat, "Kur'an'ı Kerim'i Okuma, Ezberleme ve Anlamını Öğrenme Üzerine", 20.

⁸¹ Burada İslami ilimlerin geleneksel müktesebatında herhangi bir tartışmanın olmadığı, hepsinin tartışmasız Kur'an hükmü olduğu, reddedilemeyeceği ve eleştirilemeyeceği söylenmemektedir. Aksine bu noktada Kur'an ve sünnet perspektifinden ictihada mesağ olan her hüküm ve yaklaşımın yeniden yorumlanabileceği ancak geleneksel ilmi müktesebat olmadan Kur'an'ı anlama yönteminin olamayacağı belirtilmek istenmiştir.

⁸² Maşalı, "Kur'an'ın Anlamanın Anlamı", 114.

2.2. Kur'an Tilavetinin/Lafız Öğretiminin Önemi

Kur'an Okuma dersi, *teorik bilgi ve uygulamalı* olarak iki yönlüdür. Bu iki yön, mevcut şartlarda üç ana öğrenme alanı içinde uygulanmaktadır.⁸³ Bunlar *yüzüne okuma, ezber okuma ve tecvid (teorik) bilgisinin* öğretilmesi şeklindedir. Buna *anlam merkezli okuma* alanı da katıldığında öğrenme alanı dört olmaktadır.

Ülkemizde "Kur'an okuma" denilince anlama eylemi olmaksızın Kur'an lafızlarının doğru bir şekilde telaffuz edilebilmesi yani ilk üç öğrenme alanı akla gelmektedir.⁸⁴ Kur'an Okuma dersi de bunu ifade etmektedir. Bu özelliği kazanmak beceri ve uzun zaman gerektiren bir uygulamadır. Ancak özellikle yüzüne ve ezber okuma alanında fem-i muhsine ve yetkin bir uzman öğreticiye daha fazla ihtiyaç vardır.

Lafız merkezli okumanın tamamlayıcısı olan anlam ve amel boyutlu okuma, istenen ve hedeflenen okuma biçimidir.⁸⁵ Kur'an'daki "hakka tilâvetih" (Bakara 2/121) ve "tertil" (Furkân, 25/32, Müzzemmil 73/4) kavramı bunu ifade etmektedir. Ancak bunun öneminden bahsedilirken ve ders planlaması yapılırken salt literal/lafzî okuma da hafife alınmamalıdır. Çünkü salt tilavetin, dili Arapça olmayan Müslümanlar için Kur'an'la tilavet merkezli temas kurma noktasında imana ve amele olumlu katkısı söz konusudur.⁸⁶ Ayrıca, Kur'an okumada kalbin huşu duyması ve Allah'a olan bağlılığın artması, Kur'an'ın istediği hayat anlayışına vesile olmaktadır. Bu noktada şuurlu bir şekilde Kur'an okuyan bir Müslümanın kötülüğe kolayca düşmesi zorlaşmaktadır. Bu konuda şöyle dikkat çekici bir benzetme yoluna gidilmiştir. Tıpkı teknolojiden anlamayan bir Müslümanın bu aletlerin çalışma sistemini tanımadan onlardan yararlanması gibi, Kur'an'ın manasını anlamayan kişi de

⁸³ Halil İbrahim Önder, "talim üzere okuma" olarak buna üst düzey alan katmıştır. Halil İbrahim Önder, "Kur'an-ı Kerim Dersi Öğrenme Alanları (Örgün Öğretim Bağlamında)", *Marife: Bilimsel Birikim (Marife: Dini Araştırmalar Dergisi)* 21/2 (2021), 1197-1225.

⁸⁴ Soyalan, "Kur'an Meâli Okuma Yöntemi Üzerine Bir Öneri", 438.

⁸⁵ Ömer Demir, "Kur'an Öğretiminde Temel Boyutlar", *EKEV Akademi Dergisi* 21/72 (2017), 267.

⁸⁶ Güven Ağırkaya, "Kur'an'ı Anlamadan Okumanın Bir Sevabı Yok mudur?", *Diyanet İlmî Dergi* 56/3 (2020), 700-705; Önder, "Kur'an-ı Kerim Eğitim ve Öğretiminde Lafız ve Mananın Yerine Dair Bazı Değerlendirme ve Tespitler", 175.

onun bereketinden yararlanabilir.⁸⁷ Ancak vurgulamak gerekir ki, dini alanda görev yapmayacak Müslümanların da bazı sûre ve âyetlerin anlamlarını bilmesi, tefsirden bunun açıklamasını öğrenmesi ve Kur'an kültürünü geliştirilmesi gerektiği izahtan varestedir.

Ülkemizde çoğu zaman öğrenme durumu lafız düzeyinde kaldığı ve anlam ihmal edildiği için haklı olarak anlam konusu hatırlatılmaktadır.⁸⁸ Bu noktada Müslümanların sadece lafzını okuyup Kur'an kültürü ve bilgisi adına bir şey bilmemeleri, daha önemlisi İslamî bir hayat tarzına sahip olmamaları, özellikle bu alanda görev yapacak kişilerin onun anlamını öğrenme gayreti içinde olmamaları eleştirilecek bir husustur.⁸⁹ Çünkü okumanın nihai gayesi lafız düzeyinde kalmak değildir.⁹⁰ Ancak tertil ile okumanın içinde, anlayarak ve amel ederek okuma olsa da⁹¹ lafzî okumayı "Kur'an okumamak" olarak değerlendirmenin hatalı bir yaklaşım olduğunu da ifade etmek gerekir.⁹² Ülkemizdeki din ile bağ kurma durumunu dikkate almadan yapılacak her eleştiri ve küçümseme lafzî okumayı/tilaveti öğrenmeye zarar vermektedir.

Lafız öğretiminin önemi konusunda Kur'an öğretimi ile meşgul olan hocaların kanaati de önem arz etmektedir. Nitekim İbrahim Tetik makalesinde "Kur'an okumak denildiğinde öncelikle akla gelen lafzî okumanın bazı muhitlerce ihmal edilebilir olarak görülmesinin ve Kur'an'ın üslûbunda mananın asıl olup lafzın ikinci planda olduğu ön kabulünün izah edilmesi zor bir anlayış olduğu ortadadır."⁹³ diyerek lafız öğretiminin önemine işaret etmektedir.

Kur'an lafzının öğretimi ile meşgul olan ve bu konudaki eksiklikleri daha yakından gören Kur'an öğreticilerinin lafız öğretiminin meâl/anlam öğreti-

⁸⁷ Şehabeddin Kırdar, "Kur'ân-ı Kerim'i Anlamadan Okuma Sorunu", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 36 (2013), 44.

⁸⁸ Alemdar, "Teknik ve Estetik Açından Kur'an Öğretme ve Okumaya Dair Bazı Gözlem ve Görüşler", 271.

⁸⁹ Fetullah Bakırcı, *Kur'ân Kıraatinde Fem-i Muhsin Kavramı* (İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 18.

⁹⁰ Bakırcı, *Kur'ân Kıraatinde Fem-i Muhsin Kavramı*, 19.

⁹¹ Naif Yaşar, "Kur'ân'ı Anlamadan Okumanın Bir Sevabı Var mıdır?", *The Journal of Academic Social Science Studies* 41 (2015), 435-439.

⁹² Yaşar, "Kur'ân'ı Anlamadan Okumanın Bir Sevabı Var mıdır?", 440.

⁹³ Önder, *Cumhuriyet Dönemi Örgün Eğitim Kurumlarında Kur'an-ı Kerim Eğitim ve Öğretimi*, 31.

mine feda edilmemesi noktasındaki yaklaşımını, Kur'an'ın anlamadan okumasının savunulması olarak görmemek gerekir. Bilakis Kur'an'ın tilavetine ve anlaşılmasına hatta hükümlerinin tatbik edilmesine de değer verilmesi olarak değerlendirilmesi gerekir.⁹⁴ Çünkü ülkemiz şartlarında din ile iletişim Kur'an lafızları ile başlayıp diğer İslami ilimlerin öğretimi ve eğitimi ile devam etmektedir.

Kur'an'ın lafızları, onunla irtibat kurmanın ilk evresi⁹⁵ olması, Arap olan ve olmayan Müslümanlar açısından önemli olduğu gibi bu alanda görev yapacak elemanların yetiştirildiği okullarda daha önemlidir. İhdâs edilmesini meslekî Kur'an/Din Öğretimi açısından gerekli gördüğümüz *Meslekî/İlahiyat Proje İmam Hatip Lisesi*⁹⁶ -bütün İmam Hatip Liselerinde olmasa bile- ve *İlahiyat Fakültelerinde Kur'an Okuma* dersinde daha üst düzey öğretimin yapılması,⁹⁷ meslekî açıdan bir zorunluluktur. Bu sebeple meslekî açıdan Âsım Kıraatı Hafız Rivayeti özelinde bütün tecvidlerin uygulanması ve talim üzere okutma hedefi ile hareket edilmesi gerekmektedir.⁹⁸ Üst düzey talim okumada bile

⁹⁴ Önder, *Cumhuriyet Dönemi Örgün Eğitim Kurumlarında Kur'an-ı Kerim Eğitim ve Öğretimi*, 31.

⁹⁵ Abdulhekim Ağırbaş, *Kıraat Eğitim Öğretim Geleneği ve Günümüzdeki Uygulamalar* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2023), 32.

⁹⁶ *Meslekî/İlahiyat Proje İmam Hatip Liseleri* şeklinde isimlendirme bize aittir. Bugün İmam Hatip Liseleri bünyesinde *Sosyal Bilimler, Fen Bilimleri* gibi birçok farklı programlar uygulanmaktadır. Ancak Temel İslam Bilimleri açısından İlahiyat Fakültesine ve Diyanet Akademisine aday olabilecek öğrencilerin gidebileceği nitelikli okul veya program bulunmamaktadır. Hafız olmayıp mesleğe yatkın adaylar için nitelikli okul türü bulunmamaktadır. Sadece *İlahiyat Odaklı Hafızlık Proje Okulları* bu noktada mevcut ihtiyacı karşılamamaktadır. Bu sebeple biz Kur'an Okuma dersinde meslekî gelişimin sağlanabilmesi için İHL ve İlahiyat sürecinin yeniden tasarlanması gerektiği kanaatindeyiz. Bu konuda "İmam Hatip Lisesi Kur'an-ı Kerim Dersi Müfredatının Meslekî Öğretim Açısından İşlevselliği -Yapısal Sorunlar ve Öneriler" adlı çalışmamız yayım aşamasındadır. 2023 yılı müfredat yenileme çalıştaylarında bu önerimiz dile getirilmiştir. bk. Millî Eğitim Bakanlığı Din Öğretimi Genel Müdürlüğü (MEBDOGM), "İHO-AİHL, Proje ve Program Okulları", (Erişim 4 Eylül 2023).

⁹⁷ İlahiyat Fakültelerinde Kur'an Okuma derslerinde birçok problem söz konusudur. Bu problemlerin en önemlisi öğrenci alt yapısının yeterli olmaması ve bu konuda yeterli öğrenciyi seçecek bir sistemin olmamasıdır.

⁹⁸ İlahiyat Fakültelerinde Kur'an Okuma derslerinde bazı temel yeterliliklerin kazandırılması noktasındaki "Kur'an Okuma Dersinin Ölçme ve Değerlendirmesinde İlahiyat Fakültesi Düzeyindeki Temel Yeterlilikler" adlı makale, aslında hali hazırda dersin yapılabilirlik

sadece Kur'an'ın lafzı üzerinde durulması, öğrenme alanlarının her birinin ayrı bir ders olması gerektiğini göstermektedir. Çünkü doğru ve güzel okumanın her bir öğrencide kazanım haline getirilebilmesi hedefi, dersin -kollektif yapmanın yanında- birebir yani tatbiki/interaktif yapılmasını da gerektirmektedir. Bu açıdan meslekî eğitimde Kur'an Okuma dersinin yüzeysel olarak öğretilebileceğini ve bunda yeterlilik sağlanacağını düşünmek meslekî açıdan büyük hata olacaktır.

2.3. Kur'an Okuma Dersinin Meslekî Çerçevesi

Burada Kur'an Okuma dersini "meslekî öğretim" ve "normal öğretim" kademesi olarak ayırmak gerektiğini düşünmekteyiz. Bugün İmam Hatip Liseleri resmi olarak "meslek lisesi" statüsünde olsa da fiilen genel din öğretimi yapan okullar durumundadır. Bu durum okulların program çeşitliliğinde de görülmektedir. Ayrıca, fiili olarak da Kur'an Okuma açısından meslekî kazanımın sağlanamadığı tecrübe ile sabit olduğu gibi bu durum saha çalışmalarında da görülmektedir.⁹⁹ Bu da okullaşmanın yaygın hale gelmesinin doğal sonucu olup normal bir durumdur. Bu sebeple Kur'an Okuma dersini ve fiilen diğer derslerini meslekî olarak düşünmek gerçekçi değildir.

Bu çerçevede Kur'an Okuma¹⁰⁰ dersi de buna göre planlanmalıdır. Kur'an öğretiminde, mesleğe yönelik programlarda ayrı, genel din eğitiminin verildiği kademelerde ayrı bir yaklaşım sergilemek gerektiği ortadadır. İmam Hatip Ortaokulu ve ortaokullar ile diğer ortaöğretim kurumlarında (lise) Kur'an Okuma dersinde lafız öğretiminin yanında anlam öğretimi, yani din eğitimi

durumu çerçevesindedir. Ancak İmam Hatip Lisesi sürecinden itibaren Kur'an Okuma dersi açısından üst düzeyde Kur'an Okuma dersinin ve ayrı olarak meâl/tefsir dersinin yapıldığı bir lisans seviyesinin tasarlanması meslekî bir zorunluluktur. Bu noktada Kıraat İlmi adına sadece Hafs Rivayetinin ve teorik tecvid bilgilerinin üst düzeyde öğretildiği sistemin kurulmasını ihtiyaç olarak görmekteyiz.

⁹⁹ İhsan İşlek, *Öğretmen Görüşleri Doğrultusunda İmam Hatip Liselerinde Kur'an-ı Kerim Dersi Ezber ve Sorunları* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 5.

¹⁰⁰ Okuma eyleminin anlamayı içinde barındırdığı ifade edilse de ülkemizde "Kur'an okuma" denilince anlama kaygısı gütmenden lafzî olarak okuyabilme kastedilmektedir. Bu yadırganacak bir durum değildir. Fatma Asiye Şenat, "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Anlayarak Kur'an Okuma Durumları Üzerine Bir Çalışma", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 52/1 (2011), 145.

yönüne ağırlık vermek yerinde olacaktır. Ancak, Diyanet İşleri Başkanlığı ve Millî Eğitim Bakanlığına din görevlisi/din eğitimcisi adayı yetiştirecek Kurslar -ihdas edilebilecek Meslekî/İlahiyat Proje İmam Hatip Liseleri ile beraber- ve İlahiyat Fakültelerinde yaklaşım bu ders için lafız öğretimi/talim üzere okuma ağırlıklı olmalıdır.

Öte yandan meslekî hedef olmaksızın sadece dini eğitiminin amaçlanmadığı diğer öğretim ortamlarında dersin adı, -eğer meâl ve anlama ağırlık verilecekse- “Kur’an Okuma ve Anlam”¹⁰¹ şeklinde belirlendiğinde öğrencinin dersin içeriğini bilerek seçmesine yardımcı olacaktır.¹⁰² Millî Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda ve Diyanet Akademisine bağlı kurslarda -özellikle yaz kurslarında- Kur’an okumayı bilen öğrenci ile bilmeyenlerin aynı dersi almasının önüne geçilerek öğretim ortamının homojen olması sağlanacaktır.¹⁰³ Hali hazırda “ilahiyyat programı” dışında birçok farklı program uygulayan İmam Hatip Liseleri ve diğer ortaöğretim ve ilk öğretim kurumlarındaki Kur’an-ı Kerim Okuma dersinde ezber ve tecvid konuları hafifletilerek anlam konusu öne çıkarılabilir.

Meslekî öğretim adına ihdas edilebilecek *Meslekî/İlahiyat Proje İmam Hatip Liseleri ve İlahiyat Fakültelerinde Kur’an Okuma* programının ders saati-ne/süresine bakmak gerekir. Hali hazırda İHL Kur’an-ı Kerim dersi müfredatında -hazırlık sınıfı varsa 4 saat- 9-12. sınıflarda sırasıyla 5, 4, 4, 3 ders saati şeklindedir.¹⁰⁴ Program burada anlam öğretimini hedefledi ise de öğretimin elif-ba düzeyinden başladığı bir öğretim ortamında hedeflenen anlam öğretiminin gerçekleşmesi imkan dahilinde değildir. Üstelik bu okumada meslekî hedef gözetilmektedir. Ayrıca Kur'an Okuma dersinin ilk hedefi Kur'an lafız-

¹⁰¹ Millî Eğitim Bakanlığı ortaöğretim için 19/10/2023 tarihinde “Kur'an-ı Kerim'in Anlam Dünyası (I-II) Dersi Öğretim Programı” hazırlamıştır. Bu programın amacı öğrencilerin Kur'an-ı Kerim'i, içeriğini, konularını tanımaları ve bunun için meâllerden yararlanma becerilerinin kazanmaları amaçlanmaktadır. bk. Millî Eğitim Bakanlığı Din Öğretimi Genel Müdürlüğü (MEBDÖGM), “Öğretim Programları”, (Erişim 1 Aralık 2023).

¹⁰² Yaşar, *Kur'ân Öğretiminde Metin-Anlam İlişkisi*, 142.

¹⁰³ Yaşar, *Kur'ân Öğretiminde Metin-Anlam İlişkisi*, 140.

¹⁰⁴ Millî Eğitim Bakanlığı Din Öğretimi Genel Müdürlüğü (MEBDÖGM), “Anadolu İmam Hatip Liseleri Haftalık Ders Çizelgesi”, *Tebliğler Dergisi* 86/2789-Ek 2 (Ağustos 2023), 1377-1389.

larının tecvid kaidelerine uygun olarak öğretilmesidir.¹⁰⁵ Nitekim bu durum ilgili çalışmalarda da ortaya konmuştur.¹⁰⁶ Bu sebeple öncelikle meslekî açıdan Kur'an Okuma dersinin hedef ve amaçlarını yani tecvid kaidelerine göre okumayı ve bazı sûreleri ezberlemeyi, ayrıca meâl öğretimini sağlayacak programlara ihtiyaç vardır.

Mevcut durumda İlahiyat Fakülteleri müfredatında ise hazırlık sınıflarında Kur'an Okuma dersi bulunmamaktadır. 1. sınıftan itibaren 4. sınıfa kadar ikişer saatlik bir ders vardır. Zaman olarak kısıtlı ve birçok yapısal problemi olan bu derste, ders müfredatındaki her bir sûrenin talim üzere tek tek okutulması ve hatasız ezberletilmesi meslekî açıdan bir zorunluluktur. Mevcut durumda bütün fakültelerde öğrenci sayısının fazlalığı ve seviye düşüklüğü üzerine ders saatinin yetersiz olması gibi sebepler, yapılması gereken ana hedefin tam anlamıyla gerçekleştirilmesine engel olmaktadır.¹⁰⁷ Halbuki anlam merkezli okuma, lafzî okuma problemi çözüldükten sonra yapılabilecek bir uygulamadır. Bu derslerde tam manasıyla lafız öğretiminden beklenen hedefin de gerçekleşmediği ortada iken daha da önemlisi yapısal problemler çözülmemişken buna program olarak meâl merkezli okumanın ilave edilmesi dersin konusunu ve sınırlarını aşmakta ve esas konunun öğretilmesine engel teşkil etmektedir.¹⁰⁸

Dolayısıyla iki saatlik bir dersin içinde yüzüne doğru okumayı ve yekün tutan ezber sûre ve ayetlerin; ilaveten bunların anlamlarının öğretilbildiğini söylemek mümkün değildir. Mevcut şartlar itibariyle dersin öğrenme alanları olan *yüzüne okuma*, *ezber okuma* ve *tecvid bilgisi*, bir dersin içinde verilmeye çalışılmaktadır. Böyle bir durumda programlarda zikredilen meâl konusu gerçekleştirilememektedir. Nitekim İlahiyat Fakültesinde Kur'an eğitimi üzerine yapılan araştırmada yeterince manaya önem verilmediği/verilemediği ifade

¹⁰⁵ Taşpınar, "Kur'an-ı Kerim Okuma ve Tecvid Dersi Müfredatının Öğrenci Başarısı Üzerindeki Etkisine Dair Bir Değerlendirme (RTEÜ İlahiyat Fakültesi Örneği)", 106.

¹⁰⁶ Önder, "Kur'an-ı Kerim Eğitim ve Öğretiminde Lafız ve Mananın Yerine Dair Bazı Değerlendirme ve Tespitler", 171.

¹⁰⁷ Ahmet Gökdemir, "Kur'an Okuma ve Tecvid Derslerinde Karşılaşılan Problemler (Kırklareli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği)", *İlahiyat Fakültelerinde Kur'an Eğitimi ve Öğretimi (Sorunlar-Çözümler-Yöntemler)*, (2019), 19-22.

¹⁰⁸ Fırat, "Kur'an'ı Kerim'i Okuma, Ezberleme ve Anlamını Öğrenme Üzerine", 17.

edilmiştir.¹⁰⁹ Bu noktada Kur'an Okuma dersinden gereksiz ve makul olmayan beklentilere girilmekte ve birçok dersin konusunun Kur'an Okuma dersine sıkıştırılmaktadır.¹¹⁰ Söz konusu aşırı beklenti, dersleri ve konuları meslekî öğretim açısından birbirine katmaktadır. Nasıl ki, Arapça tercüme dersinde mesele cümlelerin anlaşılması olmasına rağmen zikredilen konunun önemine binaen tartışılmasının istenmesi dersin sınırlarını aşarsa; anlamın bilinmesi hedefi de Kur'an Okuma dersinin sınırlarını aşmaktadır. Bu noktada Kur'an eğitiminin sadece onun tilaveti ile sınırlı olmasının eleştirilmesi,¹¹¹ Kur'an okumanın temel hedeflerinin tamamı bu dersin içinde düşünülmesinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla, adı "Kur'an-ı Kerim Okuma ve Tecvid" olan bir dersin hedefleri arasına Kur'an'ın anlaşılması"nı katmanın meslekî öğretimde doğru olmadığı kanaatindeyiz. Netice itibariyle, yapısal problemler çözüldüğünde ideal olarak hazırlanabilecek Kur'an Okuma programında *yüzüne okuma, ezber okuma, tecvid bilgisi, meâl/anlam bilgisi* -İlahiyat Fakültelerinde- konularının ayrı birer ders olması meslekî açıdan verimliliği artıracaktır. Diyanet Akademisi'nin bu konudaki müfredatı meslekî öğretimde örnek olmalıdır.¹¹²

Diğer liselerde *Seçmeli Kur'an Okuma* dersinde öğrencilerin dersi seçme amacı çoğunlukla "Kur'an okumayı öğrenme, geliştirme, dua ve sûreleri ezberlemek, tecvidli okumayı öğrenmek" şeklinde ifade edilmiştir.¹¹³ Demek ki, diğer okullarda dersin adını da "Kur'an Okuma ve Anlam" veya "Kur'an Mesajları" şeklinde ihtiyacı giderecek dersin ihdas edilmesinde yarar vardır. Özellikle liselerde ve gençlerin olduğu mekanlarda onların zihinlerine takılan

¹⁰⁹ Kara, *İlahiyat Fatültesi Öğrencilerinin Kur'an Öğretimiyle ilgili Görüşleri*, 52; Öğretmenlerin yaşadığı tecrübeler için bk. Tuncay Karateke, *İmam-Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretmenlerinin Kur'an-ı Kerim Dersi Sınıf Yönetimi Davranışlarının İncelenmesi* (Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015), 173; Şenat, "Anlayarak Kur'an Okuma", 143-164.

¹¹⁰ Önder, "Kur'an-ı Kerim Eğitim ve Öğretiminde Lafız ve Mananın Yerine Dair Bazı Değerlendirme ve Tespitler", 179.

¹¹¹ Şenat, "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Anlayarak Kur'an Okuma Durumları Üzerine Bir Çalışma", 163.

¹¹² Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), "Hazırlayıcı Eğitim Programı (İmam-Hatip, Müezzin-Kayyım ve Kur'an Kursu Öğreticileri)", 7-14, (Erişim 19 Ağustos 2023).

¹¹³ Yılmaz, *İHL Kur'an Dersinde Yöntem ve Materyal Kullanımı*, 61.

modern problemlere Kur'an âyetlerinin meâl-tefsiri ve konuya dair diğer bilgilerden hareketle dersler yapılması mümkündür.¹¹⁴

2.4. Değerlendirme

Örgün eğitimdeki Kur'an Okuma dersleri ile beraber yaygın eğitimde de Kur'an'ın anlaşılmasına yönelik teşvikler sık sık dile getirilmektedir. Günümüzde bazı modern yaklaşımların tesiriyle anlam odaklı okuma ile lafzî okuma birbirine karşıt olarak konumlandırılmaktadır. Dolayısıyla bütün okuma seviyelerinde lafzî okuma adeta gereksiz görülmektedir.¹¹⁵ Kur'an'ı anlamının gereği üzerinde durulma sebebinin anlam merkezli okumanın yetersizliği ve Kur'an'la irtibatın sadece lafzî boyutta kalması olduğu söylenebilir.¹¹⁶

Elbette Kur'an'ın anlamını bilmenin öğrenciyi motive ettiği, dolayısıyla lafız ve anlamın beraber öğretilmesi gerektiği düşünülebilir ve savunulabilir. Hatta öğrenciyi önce Kur'an'ın anlamıyla buluşturmak gerektiği ve anlamını bildiği âyetlerin telaffuzunu da öğrenmek isteyeceği ileri sürülebilir. Ancak görülen durum şudur: Öğrenci Kur'an'ın anlamını merak etmektedir ve okuduğu âyetlerin anlamı onun ilgisini çekmektedir. Bu sebeple öğrencinin söz konusu merakının giderilmesi fevkalade faydalıdır. Ancak bunun yeri lafız öğretimin yapıldığı ders ortamı olmamalıdır. Lafız öğretiminde materyal olarak kullanılan mushafın meâl içermesi öğrencinin ilgisinin meâl kaymasına sebep olmakta ve dersin asıl konusu olan telaffuzunu öğretmeye engel olmaktadır. Bu sebeple hassaten meslekî öğretimde, sayfa bütünlüğü ve kelimelerin

¹¹⁴ Ali Kale - Adem Güneş, "DKAB ve İHL Meslek Dersleri Öğretmenlerinin Deizme Bakışı", *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22 (2022), 358. 2023 yılında ortaöğretim için hazırlanan "Kur'an-ı Kerim'in Anlam Dünyası" adlı dersin içeriğinin de güncel dinî, ahlakî problemlere cevap niteliğindeki ayetlerin işlenmesi önem arz etmektedir.

¹¹⁵ Önder, "Kur'an-ı Kerim Eğitim ve Öğretiminde Lafız ve Mananın Yeri Dair Bazı Değerlendirme ve Tespitler", 168; Erdoğan Baş, *Kur'ân Okuma-Okutma ve Anlama Üzerine* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2019), 14.

¹¹⁶ DİB Tashih-i Hurûf programında 672 saatlik toplam ders içinde 48 saatlik meâl dersi ayrılmıştır. "Kur'an Meâlî" derslerinde, kursiyerlere Kur'an-ı Kerim'in tamamının değil, sadece ezberledikleri sûrelerin meâllerini sebep-i nüzulleriyle birlikte anlamlarını öğrenmeleri ve manaya uygun okumalarının sağlanması hedeflenmektedir. Ayrıca kursiyerlere farklı meâllerden yararlanma yollarının öğretilmesi amaçlanmıştır. Hasan Dam - İdris Ertürk, "Diyanet İşleri Başkanlığı Tashih-i Hurûf Eğitim Programının İçerik ve Etkililiğinin Değerlendirilmesi", *Diyanet İlmî Dergi* 55/2 (2019), 473.

sûretlerinin zihne yerleşebilmesi açısından dersin meâlsiz bir mushaftan yapılmasında fayda mülâhaza edilmektedir.¹¹⁷ Burada mushafın meâlsiz olmasının önerilmesi, meâlin ve anlamın öğretilmesinin gereksizliği düşüncesini taşımamakta bilakis öğretilecek konuların sınırlarının belirlenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Şu hususu da dile getirmek yerinde olacaktır: Cumhuriyetin ilk yıllarında siyasi amaçlara alet edilmesi endişe sebebiyle Kur'an'ın tercüme edilmesi meselesinde bazı tartışmalar oluşmuş ve meâl çalışması bazı alimler nezdinde olumsuz karşılanmıştır. Sonrasında yatışan bu tartışmalar, yerini meâllerin kalitesi noktasındaki çabalara bırakmıştır. Ancak geldiğimiz noktada Kur'an'ı anlama yöntemi çerçevesinde meâlden yaralanmanın nasıl olacağı üzerinde yoğunlaşmalıdır. Dolayısıyla meâl okuma ve okutmanın ilkeleri daha açık olarak ortaya konulmalı ve derslerde bunlar hatırlatılmalıdır. Bu konuda birikimi olmayan kişiler açıklama olmaksızın meâlle baş başa bırakılmamalıdır.¹¹⁸

Din eğitimi ve öğretiminin Kur'an ve sünnet temelli olması sahih dinin öğretilmesi açısından önemlidir. Bu çerçevede bütün İslam ilimlerinde din eğitimi ve öğretimi yapılmaktadır. Ancak ifade edildiği gibi meslekî bir hedefin güdülmediği bütün ortaokullar, liseler, cami vaazı ve dersleri ve Kur'an Kursları gibi din öğretimin yapıldığı yerlerde Kur'an Okuma dersinde müfredatlarda gösterildiği gibi seçilen bazı âyetlerin meâlleri okunarak ezberlenerek onun mesajları ve ilkeleri öğrencilere/Müslümanlara öğretilir.¹¹⁹ Bu noktada bazı meâllerden yararlanılacağı gibi seçme âyetler olarak hazırlanmış kitaplardan da faydalanılabilir. Bu okumalarda tefsiri¹²⁰ tercüme-

¹¹⁷ Baş, *Kur'an Okuma-Okutma ve Anlama Üzerine*, 37.

¹¹⁸ Ömer Dumlu, "Toplumun Kur'an, Meâl-Tefsir Algısı (Durum Tespiti ve Öneriler)", *Kur'an'ın Anlaşılmasına Doğru Tefsir ve Toplum*, (2011), 22.

¹¹⁹ Nazif Yılmaz, "İmam Hatip Liselerinde Kur'an-ı Kerim Öğretimi İçin Öneriler", *İmam Hatip Liselerin Meslek Dersleri Öğretimi Nasıl Olmalıdır?*, ed. Nazif Yılmaz - Hulusi Yiğit (İstanbul: Dem Yayınları, 2006), 41.

¹²⁰ Kur'an tercümelerinde kullanılan diğer teknik tefsiri/manevî tercümedir. Bu tercüme kaynak dildeki metnin söz dizimi ve tertibi gözetilmeden yapılan tercümedir. Burada önemli olan kaynak metindeki söz konusu olan anlatımın vermek istediği mesajı, hedef dile tam ve uygun biçimde yansıtmaktır. Bu teknikte, tercümenin harf, lafız, cümle ve ibareleri bakımından Kur'an'ın orijinaline müsavi olması şart olmadığı gibi her harfin veya kelimenin tercüme edilmesi de zorunlu değildir. Önemli olan metni iyi anlayıp, aslı an-

nin kullanılmasında âyetin rahat anlaşılması açısından fayda vardır.¹²¹ Ancak bu eğitim seviyelerinde amaç; dinin inanç, ahlak ve muamelat kurallarını öğretmektir. Bu konuda “Kur’an’ın anlamını öğreteceğiz.” şeklinde bir iddia ile hareket edilmemeli, meâl okumanın teşvik edilmesinde dikkatli olunmalı ve muhatapların seviye durumu göz önüne alınmalıdır. Ayrıca, Kur’an’ın anlamının öğrenilmesi konusunun uzmanlık isteyen bir konu olduğu da unutulmamalıdır. Bu çerçevede müfredatlarda bazı cümleler revize edilmeli, anlamı okunacak, anlatılacak âyet ve sûreler belirlenmelidir. Öte yandan programlı öğretimin ilkeleri dikkate alınarak meâl ve anlam üst seviye olarak düşünülmelidir. Meslekî öğretimin yapıldığı derslerde meâl okuma ve öğretimi Meslekî/İlahiyat Proje İmam Hatip Liseleri ve İlahiyat Fakülteleri ve Diyanet Akademisi Dini İhtisas (ve Yüksek İhtisas) Merkezlerinde ayrı bir ders olarak yapılmalıdır. Nitekim meâl/anlam öğretimi bazı programlarda ayrı bir ders olarak okutulmaktadır.¹²²

Bununla birlikte dersin sıkıcılığını gidermek ve önemine binaen bazı âyetlerin ve anlamlarının dikkatlere sunulması fayda sağlayacaktır.¹²³ Bunun fayda sağladığı bazı araştırmalarla ortaya konulmuştur.¹²⁴ Anlam öğretimi ve dersin verimliliğini arttırmaya yönelik bazı uygulamalar hafız ve okuma düzeyi yüksek olan öğrencilerin daha çok dikkatini çekebilir.¹²⁵ Nitekim Bazı İlahiyat Fakültelerinde Kur’an Okuma dersinin öğrenciler tarafından talep gördüğü tespit edilmiştir.¹²⁶ Talep görme sebebinin ders hocasının farklı alanlardaki müktesebatı çerçevesinde âyetlerin anlamı üzerinde durmasının olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum da meâl/anlam dersinin ayrıca olması gerektiğine işaret etmektedir. Ayrıca, cami derslerinde salt meâl okumanın yerine

lamlarını gözeterek birtakım tasarruflar ile yeniden üretmektir. Emine Gülpak, “Kur’an Meâllerinin Muhatapları Tarafından Anlaşılabilirliğine İlişkin Bir Araştırma”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 27/33 (2019), 173.

¹²¹ İshak Özgel, “Yorum ve Anlam Farklılığı Ayırımında Tarihsel Anlamın Kur’an Çevirisindeki Yeri”, *Kur’an Meâlleri Sempozyumu I* (2007), 136.

¹²² Karateke, *İmam-Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretmenlerinin Kur’ân-ı Kerim Dersi Sınıf Yönetimi Davranışlarının İncelenmesi*, 211.

¹²³ Gökdemir, “Kur’ân Okuma ve Tecvid Dersleri İçin Bazı Teklifler”, 125-165.

¹²⁴ Yılmaz, *İHL Kur’an Dersinde Yöntem ve Materyal Kullanımı*, 122.

¹²⁵ Yılmaz, *İHL Kur’an Dersinde Yöntem ve Materyal Kullanımı*, 163.

¹²⁶ Bu gözlem, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde okuyan öğrencilerde yapılmıştır.

bazı âyetlerin meâl ve kısa tefsiri üzerinde durularak âyetin mesajlarının, ilkelere ve hükümlerinin zikredilmesinde vaaz ve nasihat açısından fayda olacaktır. Bu noktada salt meâl okuma yaklaşımının gözden geçirilmesi gerekir.¹²⁷

Sonuç ve Öneriler

Millî Eğitim Bakanlığı ve Diyanet İşleri Başkanlığının neredeyse bütün Kur'an Okuma ders programlarında meâl ve anlama vurgu yapılmaktadır. Programların hedeflerinden biri de meâl okunmasını teşvik etmektir. Bununla birlikte İmam Hatip Lisesi Kur'an-ı Kerim programında meâlin Kur'an'ın kendisi olmadığı şeklinde bazı uyarılarda bulunulmuştur. Programlarda anlam konusunda özellikle ezbere okunan sûreler öne çıkmaktadır. Anaokulu seviyesinden başlamak üzere en üst seviyeye kadar bazı duaların/sûrelerin meâllerine yer verilmiş ve derslerin anlam merkezli yapılması istenmiştir. Program kazanımlarında ezber sûrelerinin anlamı yanında, mesajı, ilkeleri gibi konuların işlenmesi de hedeflenmiştir. Ancak programların hiçbirinde meâl öğretiminin nasıl yapılacağından söz edilmemiştir. İdeal olarak hazırlanan bu programlarda belirtilen lafız-anlam öğretiminin birlikte olması hedefinin gerçekleşmediği saha çalışmalarına yansımakla birlikte bizzat tecrübe edilmekte ve gözlenmektedir.

Meâller Kur'an'ın kendisi olmamakla birlikte Türk insanı için Kur'an'ın ne dediği ile alakalı genel bir malumat vermesi açısından önemlidir. Bu yönüyle meâller hem alanın uzmanları hem de görevlileri için vazgeçilmez bir ihtiyaçtır. Ancak meâller ile Kur'an'ın tam ve doğru anlaşılacağı da bir gerçektir. Bunun için birçok tefsire ihtiyaç vardır. Bu çerçevede Kur'an Okuma dersi programlarında meâl yapılan vurgunun sağlıklı bir şekilde yerine getirilebilmesi açısından Kur'an'ı anlama yöntemi, tefsir ve fıkıh usûlü ilkelerinin bilinmesi gerekir. Bu durumda meâl üzerinden Kur'an'ın tam olarak anlaşılacağı, Müslümanların bütün problemlerini çözeceği gibi afakî yaklaşımlarla yola çıkılmamalıdır. Sadece din eğitimi ve öğretiminde Kur'an ve sünnetten yararlanılabileceği bilinmelidir.

Meâl ile ilgili problemlerinin dikkate alınmasının yanında Kur'an Okuma dersinde meslekî açıdan lafız-anlam öğretimi hedefinin aynı ders ortamında

¹²⁷ Gençler, Öğreticilerin ve Kursiyerlerin Bakış Açısı ile Camilerde Kur'an Öğretimi Programı, 112.

gerçekleşmesini beklemek ve sadece lafız öğretiminin yapılmasını eleştirmek hatalı bir yaklaşımdır ve bu durum, Kur'an öğretiminin sorunlarını bilmemekten kaynaklanmaktadır.

Meslekî olarak Kur'an öğretimi ve normal Kur'an öğretimi ayrımının yapılması gereken bu derste dikkate alınması gereken öneriler şunlardır:

1- Meslekî öğretim yapan (ihdâs edilebilecek) *Meslekî/İlahiyat Proje İmam Hatip Liseleri, İlahiyat Fakülteleri ve Diyanet Akademisi İhtisas Programlarında* ise meâl okuma dersi ayrı bir ders olmalıdır. Bunun da adı "Kur'an ve Anlam", "Kur'an Meâlî ve Kısa Tefsiri" vb. şeklinde olabilir. Bununla birlikte ezberin de yapıldığı "Anlam Merkezli Kur'an Okuma" dersi mümkündür.

2-Meslekî Kur'an öğretimi yapılacak İmam Hatip Liselerinde dersin adı "Kur'an-ı Kerim Okuma ve Tecvid" şeklinde belirlenmeli, bu derste lafız öğretimi kamilen yapılmalı, İlahiyat Fakültelerinde *yüzüne okuma, ezber okuma ve tecvid bilgisi* ayrı bir ders olarak "Kur'an-ı Kerim Yüzüne Okuma", Kur'an-ı Kerim Ezber Okuma", "Tecvid Bilgisi" şeklinde belirlenmeli, anlam konusu Kur'an-ı Kerim Okuma ve Tecvid müfredatına konulmamalıdır.

3-Meslekî öğretim yapacak okul ve kurslarda asgari olarak belli âyetler anlam merkezli okunmalı, ezberlenmeli ve izah edilmelidir. Bu konuda Diyanet İşleri Başkanlığı'nın "Hafız" ve "Hayat Rehberi Kur'an" adlı eserlerinden istifade edilmeli, gerektiğinde diğer meâllerden yararlanılmalıdır.

4-Diğer öğretim kademelerinde de sadece anlamı açık, ilmi birikim gerektirmeyen ve öğrencinin/kişinin dinî, ahlakî gelişimine katkı sağlayacak ayetler tercih edilerek meâl ve tefsiri birlikte öğretilmelidir. Bu noktada öğrenciler, Kur'an'ın anlamıyla hoca/öğretmen eşliğinde buluşturulmalıdır. Ayrıca camilerde "meâl okuma" faaliyeti açıklanmalı/tefsirli olacak şekilde yeniden plan yapılmalıdır.

Kaynakça

Acar, Mehmet Maşuk - Genç, Muhammet Fatih. "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Kur'an Okuma ve Tecvid Dersine Karşı Tutumları (Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği)". *Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/2 (2022), 605-630.

- Ağırbaş, Abdulhekim. *Kıraat Eğitim Öğretim Geleneği ve Günümüzdeki Uygulamalar*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2. Basım, 2023.
- Ağırkaya, Güven. "Kur'ân'ı Anlamadan Okumanın Bir Sevabı Yok mudur?" *Diyanet İlmî Dergi* 56/3 (2020), 677-719.
- AKÜ, Afyon Kocatepe Üniversitesi. "Bilgi Paketi". Erişim 25 Temmuz 2023. <https://obs.aku.edu.tr/oibs/bologna/index.aspx?lang=tr&curOp=showPac&curUnit=45&curSunit=420808#>
- Alemdar, Yusuf. "11. Türkiye Tefsir Akademisyenleri Toplantısı 'Medya ve Kur'an' Sempozyumu". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26/29 (Ocak 2014), 237-253.
- Alemdar, Yusuf. "Teknik ve Estetik Açından Kur'an Öğretme ve Okumaya Dair Bazı Gözlem ve Görüşler". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/1 (2008), 213-252.
- ANÜ, Ankara Üniversitesi. "Bologna Bilgi Sistemi". Erişim 25 Temmuz 2023. http://bbs.ankara.edu.tr/Ders_Bilgileri.aspx?dno=987815&bno=1892&bo t=489
- Aşıkoğlu, Nevzat Yaşar. "Kur'an Öğretiminde Yeni Anlayış ve Yaklaşımlar". *Etkili Din Öğretimi*. 549-560. İstanbul: Türkiye İlahiyat Tedrisatına Yardım Eden Dernekler Federasyonu, 3. Basım, 2010.
- ATAÜ, Atatürk Üniversitesi. "Ders İçerikleri 1. Sınıf". Erişim 25 Temmuz 2023. <https://birimler.atauni.edu.tr/ilahiyat-fakultesi/ders-icerikleri-2018-2019-egitim-ogretim-yili/>
- Bakırcı, Fetullah. *Kur'ân Kıraatinde Fem-i Muhsin Kavramı*. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Baş, Erdoğan. *Kur'ân Okuma-Okutma ve Anlama Üzerine*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2019.
- Benli, Abdullah. "İlahiyat Fakültelerinde Yürütülen Kur'an Okuma ve Tecvid Dersleri için Bir Program Önerisi". *Bilimname: Düşünce Platformu* 28 (Ocak 2015), 125-165.

- Biceğez, Yunus. *Kur'an Öğretiminde Temel İlkeler, Yöntem ve Teknikler*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- BUÜ, Bursa Uludağ Üniversitesi. "Bilgi Paketi & Ders Kataloğu". Erişim 25 Temmuz 2023. <http://bilgipaketi.uludag.edu.tr/Ders/Index/1233128>
- BÜ, Bingöl Üniversitesi. "Bilgi Paketi". Erişim 25 Temmuz 2023. <https://obs.bingol.edu.tr/oibs/bologna/index.aspx?lang=tr&curOp=showPac&curUnit=03&curSunit=202#>
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usulü*. Ankara: TDV Yayınları, 2009.
- Dam, Hasan - Ertürk, İdris. "Diyanet İşleri Başkanlığı Tashih-i Hurûf Eğitim Programının İçerik ve Etkililiğinin Değerlendirilmesi. *Diyanet İlmî Dergi* 57/2 (2019), 467-494.
- Demir, Ömer. "Kur'an Öğretiminde Temel Boyutlar". *EKEV Akademi Dergisi* 21/72 (2017), 263-290.
- Dereli, Muhammed Vehbi. *Tefsirde Yanılgı Sebepleri ve Bunlardan Korunma Yolları*. Ankara: Fecr Yayınları, 2009.
- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. "Hazırlayıcı Eğitim Programı (İmam-Hatip, Müezzin-Kayyım ve Kur'an Kursu Öğreticileri)", 7-14. Erişim 19 Ağustos 2023. <https://diyanetakademi.diyaret.gov.tr/sayfa/488>
- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. "7-10 Yaş Grubu Kur'an Kursları Öğretim Programı, Ankara, 2022", 1-29. Erişim 9 Haziran 2023. <https://egitimhizmetleri.diyaret.gov.tr/sayfa/489>
- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. "4-6 Yaş Grubu Kur'an Kursları Öğretim Programı, Ankara, 2022", 1-62. Erişim 9 Haziran 2023. <https://egitimhizmetleri.diyaret.gov.tr/sayfa/489>; DİB, "4-6 Yaş Grubu Yaz Kursları Öğretim Programı", 1-30. Erişim 9 Haziran 2023. <https://egitimhizmetleri.diyaret.gov.tr/sayfa/489>
- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. "Camilerde Kur'an Öğretimi Programı, Ankara, 2010", 1-19. Erişim 9 Haziran 2023.

- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. "Gençliğe Yönelik Yaz Kur'an Kursları Öğretim Programı, Ankara, 2022", 1-60. Erişim 1 Temmuz 2023.
- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. "Gençliğe Yönelik Kur'an Kursları Öğretim Programı, Ankara, 2022". 1-54. Erişim 1 Temmuz 2023.
- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. "Yatılı Yaz Kursları Öğretim Programı, Ankara, 2017", 1-38. Erişim 1 Temmuz 2023. <https://egitimhizmetleri.diyamet.gov.tr/sayfa/489>
- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. "Hafızlık Eğitim Programı". Erişim 21 Temmuz 2023. <https://egitimhizmetleri.diyamet.gov.tr/sayfa/787>
- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. "Kur'an'ı Anlama Temel Öğretim Programı". Erişim 21 Temmuz 2023. <https://egitimhizmetleri.diyamet.gov.tr/sayfa/787>
- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. "Hafızlık Eğitimi Destek Programı". Erişim 21 Temmuz 2023. <https://egitimhizmetleri.diyamet.gov.tr/sayfa/787>
- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. "Hüsn-i Tilavet Hizmet İçi Eğitim Programı", Ankara, 2021", 1-27. Erişim 21 Temmuz 2023. <https://egitimhizmetleri.diyamet.gov.tr/sayfa/489>
- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. "Talim ve Tashih-i Hurûf Hizmet İçi Eğitim Programı, Ankara, 2021", 1-24. Erişim 21 Temmuz 2023. <https://egitimhizmetleri.diyamet.gov.tr/sayfa/489>
- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. "Tashih-i Hurûf Hizmet İçi Eğitim Programı (Kur'an Kursu Öğreticileri), Ankara 2021", 6-10. Erişim 21 Temmuz 2023. <https://egitimhizmetleri.diyamet.gov.tr/sayfa/489>
- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. "İhtisas Eğitim Programı, Ankara, 2021", 1-150. Erişim 21 Temmuz 2023. <https://egitimhizmetleri.diyamet.gov.tr/sayfa/788>
- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. "Aşere Eğitim Programı, Ankara, 2021", 1-14. Erişim 21 Temmuz 2023. <https://egitimhizmetleri.diyamet.gov.tr/sayfa/788>

- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğü. "Kur'an Kursları Öğretim Programları". Erişim 4 Eylül 2023. <https://egitimhizmetleri.diyamet.gov.tr/sayfa/489>
- Doğan, Recai. "Avrupa'da Kur'an'ı Kerim ve Dini Bilgiler Kursları (Almanya Örneği)". III. *Din Şûrası (Tebliğ ve Müzakereleri)*. 391-408. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2005.
- Dumlu, Ömer. "Toplumun Kur'an, Meâl - Tefsir Algısı (Durum Tespiti ve Öneriler)". *Kur'an'ın Anlaşılmasına Doğru Tefsir ve Toplum*, 17-28.
- ERÜ, Erciyes Üniversitesi. "Ders Bilgi Paketi". Erişim 25 Temmuz 2023. <https://dbp.erciyes.edu.tr/Courses/Course.aspx?>
- Ertuğay, Recep. "Kur'ân-ı Kerîm'i Anlamanın Önemi Vurgulanırken Kırâatinin (Yüzünden Okuma) Önemsizleştirilmesi Sorunu". *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/16 (2021), 831-857.
- Fırat, Yavuz. "Kur'an'ı Kerim'i Okuma, Ezberleme ve Anlamını Öğrenme Üzerine". *Bilimname: Düşünce Platformu* 22 (Ocak 2012), 7-33.
- Gençer, Emrah. *Öğreticilerin ve Kursiyerlerin Bakış Açısı ile Camilerde Kur'an Öğretimi Programı*. Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Gökdemir, Ahmet. "İlahiyat Fakültelerindeki Kur'ân Okuma ve Tecvid Dersleri İçin Bazı Teklifler". *Türkiye'de Kur'ân ve Kıraat Eğitimi*. 9-24. İstanbul: İlahiyat, 2021.
- Gülpak, Emine. "Kur'an Meâllerinin Muhatapları Tarafından Anlaşılabilirliğine İlişkin Bir Araştırma". *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 27/33 (2019), 169-198.
- Güneş - Altun, Adem, Mukadder. "Seçmeli Kur'an Dersleri Üzerine Nitel Bir Araştırma", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 12/67 (2019), (1043-1055).
- Hasan, Ömer Halil - Alemdar, Yusuf. "Kur'ân-ı Kerîm Öğretimi". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (2004), 261-291.

- İşlek, İhsan. *Öğretmen Görüşleri Doğrultusunda İmam Hatip Liselerinde Kur'an-ı Kerim Dersi Ezber ve Sorunları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Kablan, Süleyman. "Kur'an-ı Kerim Öğretiminde Teknolojik İmkânlar ve Kullanımı". *İlahiyat Akademi: Gaziantep Üniversitesi Altı Aylık Uluslararası Akademik Araştırma Dergisi* 10 (2019), 65-85.
- Kale, Ali - Güneş, Adem. "DKAB ve İHL Meslek Dersleri Öğretmenlerinin Deizme Bakışı". *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22 (2022), 346-375.
- Kara, Zeliha. *İlahiyat Fatültesi Öğrencilerinin Kur'an Öğretimiyle ilgili Görüşleri*. Tokat: Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Karadâvî, Yusuf. *Kur'ân'ı Anlamada Yöntem*. çev. Mehmet Nurullah Aktaş. İstanbul: Nida Yayıncılık, 3. Basım, 2015.
- Karakaya, Mehmet Murat. "Meâl Okumanın Mahiyeti". *Diyanet İlmi Dergi* 57/1 (2021), 53-74.
- Karateke, Tuncay. *İmam-Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretmenlerinin Kur'ân-ı Kerim Dersi Sınıf Yönetimi Davranışlarının İncelenmesi*. Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015.
- Karslı, İbrahim H. *Kur'an'ı Anlamaya Giriş*. Ankara: DİB Yayınları, 2. Basım, 2014.
- Kaya, Remzi. *Kur'ân-ı Kerim'de Kolaylık*. İstanbul: Yağmur Yayınları, 2016.
- Kırca, Celal. *Kur'an'ı Anlama(Sorunlar-Yöntemler)*. Ankara: Anadolu Ay Yayınları, 2019.
- Kırdar, Şehabeddin. "Kur'ân-ı Kerim'i Anlamadan Okuma Sorunu". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi - Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 36 (2013), 31-54.
- Kızılaslan, İshak. "İngilizce İlahiyat Progamı'ndaki Kur'an-ı Kerim Derslerinin Uygulamasında Karşılaşılan Problemler (Marmara Üniversitesi İlahiyat

Fakültesi Örneği". *Türkiye'de Kur'ân ve Kıraat Eğitimi*. 25-57. ed. Ahmet Gökdemir. Ankara: İlâhiyât Yayınları, 2021.

Komisyon. *Hafız Lafzın Hamili Mananın Amili*. 3 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Basım, 2023.

Maşalı, Mehmet Emin. "Kur'an'ı Anlamanın Anlamı". *Kur'an'ı Anlama Sempozyumu 14-16 Mayıs 2010*. 109-119. İzmir: Tibyan Yayıncılık, 2011.

MEBGSB, Millî Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı. *İmam Hatip Liseleri Öğretim Programları*. Ankara: Millî Eğitim Basımevi, 1985, 30-61.

MEBDÖGM, Millî Eğitim Bakanlığı Din Öğretimi Genel Müdürlüğü. *İmam Hatip Lisesi Anadolu İmam Hatip Lisesi Yabancı Dil Ağırlıklı İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretim Programları*. Ankara: Millî Eğitim Basımevi, 1999, 13-33.

MEB, Millî Eğitim Bakanlığı. "Anadolu İmam Hatip Lisesi Kur'an-ı Kerim Dersi (9, 10, 11 ve12) Öğretim Programı" . *Tebliğler Dergisi* 85/2771 (Ocak 202), 49-53.

MEB, Millî Eğitim Bakanlığı. "Öğretim Programları Anadolu İmam Hatip Lisesi Kur'an-ı Kerim Dersi (9, 10, 11 ve 12) Öğretim Programı". Erişim 1 Temmuz 2023. <https://dogm.meb.gov.tr/www/ogretim-programlari/icerik/14>

MEB, "İmam Hatip ve Anadolu İmam Hatip Lisesi Kur'an Okuma Teknikleri Dersi (11 ve 12. Sınıflar) Öğretim Programı". *Tebliğler Dergisi* 77/2682 (Temmuz 2014), 1164.

MEB, Millî Eğitim Bakanlığı. "Öğretim Programları Anadolu İmam Hatip Lisesi Kur'an Okuma Teknikleri Dersi Öğretim Programı". Erişim 1 Temmuz 2023. <https://dogm.meb.gov.tr/www/ogretim-programlari/icerik/14>

MEB, Millî Eğitim Bakanlığı. "Millî Eğitim Bakanlığı Anadolu İmam-Hatip Liseleri Yönetmeliği". *Resmî Gazete* 25820 (20 Mayıs 2005). Erişim 1 Nisan 2023. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/05/20050520-5.htm>

- MEBDÖGM, Millî Eğitim Bakanlığı Din Öğretimi Genel Müdürlüğü. "Ortaokul-İmam Hatip Ortaokulu Kur'an-ı Kerim Dersi (5-8. Sınıflar) Öğretim Programı". Erişim 24 Temmuz 2023. <https://dogm.meb.gov.tr/www/ogretim-programlari/icerik/14>
- MEBDÖGM, Millî Eğitim Bakanlığı Din Öğretimi Genel Müdürlüğü. "Öğretim Programları". Erişim 1 Aralık 2023. <https://dogm.meb.gov.tr/www/ogretim-programlari/icerik/14>
- MEB, Millî Eğitim Bakanlığı. "Anadolu İmam Hatip Liseleri Haftalık Ders Çizelgesi". *Tebliğler Dergisi* 86/2789-Ek 2 (Ağustos 2023), 1377-1389.
- MEBHBÖGM, Millî Eğitim Bakanlığı Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü. "İleri Düzey Hafızlık ve Kur'an'ı Anlama Kurs Programı". Erişim 21 Temmuz 2023. <https://e-yaygin.meb.gov.tr/pagePrograms.aspx>
- MEBHBÖGM, Millî Eğitim Bakanlığı Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü. "Kur'an-ı Kerim Tilaveti ve Tashih-i Hurûf Kurs Programı 1,2,3". Erişim 21 Temmuz 2023. <https://e-yaygin.meb.gov.tr/pagePrograms.aspx>
- MEBHBÖGM, Millî Eğitim Bakanlığı Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü. "Yetişkinler İçin Kur'an-ı Kerim (Elif-be) Okuma-Yetişkinleri İçin Kur'an-ı Kerim'i Tecvidli Okuma". Erişim 21 Temmuz 2023. <https://e-yaygin.meb.gov.tr/pagePrograms.aspx>
- MEBTTKB, Millî Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu başkanlığı. "Ortaöğretim Kur'an-ı Kerim Dersi (9, 10, 11 ve 12. Sınıflar) Öğretim Programı, Ankara 2012", 1-20. Erişim 5 Ağustos 2023. <http://mufredat.meb.gov.tr/Programlar.aspx>
- MEBDOGM, Millî Eğitim Bakanlığı Din Öğretimi Genel Müdürlüğü. "İHO-AİHL, Proje ve Program Okulları". Erişim 4 Eylül 2023. http://dogm.meb.gov.tr/bilgisistemi/okul_listesi
- NEÜ, Necmettin Erbakan Üniversitesi. "Ders Bilgi Paketi". Erişim 25 Temmuz 2023. <https://bilgipaketi.erbakan.edu.tr/ders/7459359>
- Öge, Ali vd. *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokul Kur'an-ı Kerim Ders Kitabı (5. Sınıf)*. Ankara: MEB Yayınları, 2023.

- Önder, Halil İbrahim. *Cumhuriyet Dönemi Örgün Eğitim Kurumlarında Kur'an-ı Kerim Eğitim ve Öğretimi*. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.
- Önder, Halil İbrahim. "Kur'an-ı Kerim Dersi Öğrenme Alanları (Örgün Öğretim Bağlamında)". *Marife: Bilimsel Birikim (Marife: Dini Araştırmalar Dergisi)* 21/2 (2021), 1197-1225.
- Önder, Halil İbrahim. "Kur'an-ı Kerim Eğitim ve Öğretiminde Lafız ve Mananın Yerine Dair Bazı Değerlendirme ve Tespitler". *Theosophia: Felsefe, İlahiyat, Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi* 3 (2021).
- Özgel, İshak. "Yorum ve Anlam Farklılığı Ayırımında Tarihsel Anlamın Kur'an Çevirisindeki Yeri". *Kur'an Meâlleri Sempozyumu I (2007)*, 131-146.
- Öztürk, Mustafa. *Meâl Kültürümüz*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2011.
- Öztürk, Mustafa. *Kur'an'ı Kendi Tarihinde Okumak -Tefsirde Anakronizme Red Yazıları-*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2011.
- Pınarbaşı, Bekir. *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokul Kur'an-ı Kerim 6 Ders Kitabı*. Ankara: Anka Yayınevi, 2017.
- Salman, Faruk vd. *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokul Kur'an-ı Kerim Ders Kitabı (8. Sınıf)*. Ankara: MEB Yayınları, 2023.
- Soyalan, Mehmet Yaşar. "Kur'an Meâli Okuma Yöntemi Üzerine Bir Öneri". *Kur'an'ın Anlaşılmasına Doğru Tefsir ve Toplum* 03-04 Aralık 2010. 435-484. İstanbul: Ensar Yayınları, 2011.
- Şen, Ercan. "1980 Sonrası Dergilerde Kur'ancılık ve Meâlcilik Tartışmaları". *"Bir Başka Hayata Karşı" 1980 Sonrası İslamcı Dergilerde Meseleler, Kavramlar ve İsimler*. ed. Lütfi Sunar. 3/260-278. İstanbul: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2019.
- Şenat, Fatma Asiye. "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Anlayarak Kur'an Okuma Durumları Üzerine Bir Çalışma". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 52/1 (2011), 143-164.

- Temel, Nihat. "Kıraat ve Tecvid İlmine Ait Eserlerin Sistematiği". *Kur'an ve Tefsir Araştırmaları IV (Kıraat İlmî ve Problemleri)*. 247-281. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2002.
- Tetik, İbrahim. "Lafız, Anlam ve Amel Boyutlarıyla Hz. Peygamber'in Kur'ân Tilaveti. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19 (2021), 136-164.
- Tirmizî Ebû İsa. *Sünenü't-Tirmizî*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir – Mahmûd Fuâd Abdülbâkî. 5 Cilt. Mısır: Matbaatü Mustafa el-Bâbî, 1975.
- Sülün, Murat. *Kur'ân Kılavuzu Mutlak Gerçeğin Sesi*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2011.
- Yaşar, Mehmet. *Kur'ân Öğretiminde Metin-Anlam İlişkisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006.
- Yaşar, Naif. "Kur'ân'ı Anlamadan Okumanın Bir Sevabı Var mıdır?" *The Journal of Academic Social Science Studies* 41 (2015), 433-450.
- Yılmaz, Nazif. "İmam Hatip Liselerinde Kur'an-ı Kerim Öğretimi İçin Öneriler". *İmam Hatip Liselerin Meslek Dersleri Öğretimi Nasıl Olmalıdır?* ed. Nazif Yılmaz, Hulusi Yiğit. İstanbul: Dem Yayınları, 2006.
- Yılmaz, Nazif. *İmam Hatip Liselerinde Kur'an-ı Kerim Öğretiminde Yeni Yöntemler ve Materyal Kullanımı*. Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.
- Yılmaz, Nazif. "İmam Hatip Okulları Kur'an-ı Kerim Dersi Öğretim Programlarında Yer Alan Yöntem ve Tekniklerin Değerlendirilmesi (1924-2016)". *Değerler Eğitimi Dergisi* 19/41 (Haziran 2021), 129-169.
- Yılmaz, Nazif. *Kur'an'ı Kerim'i Nasıl Öğretelim?* İstanbul: Değerler Eğitim Merkezi, 2016.
- Yılmaz, Nazif vd. *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokul Kur'an-ı Kerim Ders Kitabı (7. Sınıf)*. Ankara: MEB Yayınları, 2023.